

Archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem

Eindverslag

Ommegang kerkhof Werken (Kortemark) (prov. West-Vlaanderen)

Auteur: Bart BARTHOLOMIEUX

Projectcode: 2025A168

Vergunningsnummer:	2025A168
Naam erkende archeoloog:	MONUMENT - VANDEKERCKHOVE (Archeoloog type 1)
Erkenningsnummer:	OE/ERK/Archeoloog/2015/00031
veldwerkleider:	Bart Bartholomieux
Archeologisch team:	Bart Bartholomieux (erkend archeoloog), Christof Vanhoutte (erkend archeoloog)
Bevoegde Vlaamse overheid:	Sam De Decker (Erfgoedconsulent Archeologie, Onroerend Erfgoed)
Plannen:	Bart Bartholomieux
Conservatie:	/
Materiaaltekeningen:	/
Provincie:	West-Vlaanderen
Gemeente:	Kortemark
Plaats:	Werken, Werkenplein 15, Sint-Martinuskerk (zie plan in bijlage 1 en 2)
Projectcode:	KOOM25
Kadastergegevens:	Afdeling 3, Sectie B, perceel 907B, 908A, 909C, 909H, 909K (zie in bijlage 3)
Topografische kaart:	zie plan in bijlage 1 en bijlage 2
Begindatum onderzoek:	22/4/2025
Einddatum onderzoek:	23/4/2025
Relevante termen thesauri:	proefputten, funderingen, ommegang kerkhof, kapellen, voorhof motte, Nieuwste Tijden
Beheer opgravingsdata:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Bewaring archeologisch ensemble:	Gemeente Kortemark Brouwersplein 3 8610 Kortemark
Titel:	Archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem. Eindverslag. Ommegang kerkhof Werken (Kortemark) (prov. West-Vlaanderen).
Contact:	info@monument.be; T: +32 51 31 60 80

0. INHOUDSTAFEL

0. INHOUDSTAFEL	3
1. INLEIDING	5
2. BESCHRIJVEND GEDEELTE	6
2.1. GEPLANDE WERKEN.....	6
2.1.1. Vraagstelling	11
2.1.2. Randvoorwaarden.....	12
2.2. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE	13
2.2.1. Gebruikt materiaal.....	13
2.2.2. Motivering eventueel afwijkende methodiek.....	14
2.2.3. Inbreng specialisten	14
2.2.4. Algemene wetenschappelijke advisering	14
3. ASSESSMENTRAPPORT	15
3.1. ASSESSMENT VONDSTEN	15
3.2. ASSESSMENT STALEN.....	15
3.3. ASSESSMENT CONSERVATIE	15
3.4. ASSESSMENT SPOREN.....	15
4. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS.....	16
4.1. LANDSCHAPPELIJKE LIGGING.....	16
4.1.1. Topografische situering.....	16
4.2. LANDSCHAPPELIJKE SITUERING	19
4.3. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	22
5. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	26
5.1. HISTORISCHE BESCHRIJVING	26
5.1.1 Historische beschrijving Werken	26
5.1.2. Historische beschrijving projectgebied	27
5.2. ARCHEOLOGISCH KADER.....	36
6. RESULTATEN	41
6.1. INSPECTIEPUTTEN TEGEN DE KAPELLEN	41
6.1.1. Inspectieput 1	42
6.1.2. Inspectieput 2.....	46
6.1.3. Inspectieput 3.....	49
6.1.4. Inspectieput 4.....	53
6.1.5. Inspectieput 5.....	56
6.1.6. Inspectieput 6.....	58

6.1.7. Inspectieput 7	62
6.2. INSPECTIEPUT TEGEN VOORMALIG TOILETGEBOUW EN CITERNEPUT	66
6.3. BESCHRIJVING VONDSTEN.....	72
6.3.1. Aardewerk	72
6.3.2. Metaal	74
6.3.3. Bot.....	75
6.3.4. Glas.....	75
6.3.5. Natuursteen	78
6.3.6. keramisch bouw materiaal	79
6.4. NWO.....	80
7. INTERPRETATIE EN WAARDERING.....	81
7.1. FUNDERING KAPELLEN.....	81
7.2. OPBOUW VOORHOF	84
7.3. ONDERZOEKSVRAGEN	86
7.4. BELANG EN WAARDERING	89
7.4.1. Aard van de potentiële kennis	89
7.4.2. Waardering	89
7.4.3. Kader voor exploitatie voor potentieel op kennisvermeerdering	89
8. SAMENVATTING	90
9. BIBLIOGRAFIE.....	91
9.1. LITERATUUR	91
9.2. INTERNETBRONNEN	92
10. BIJLAGEN	93

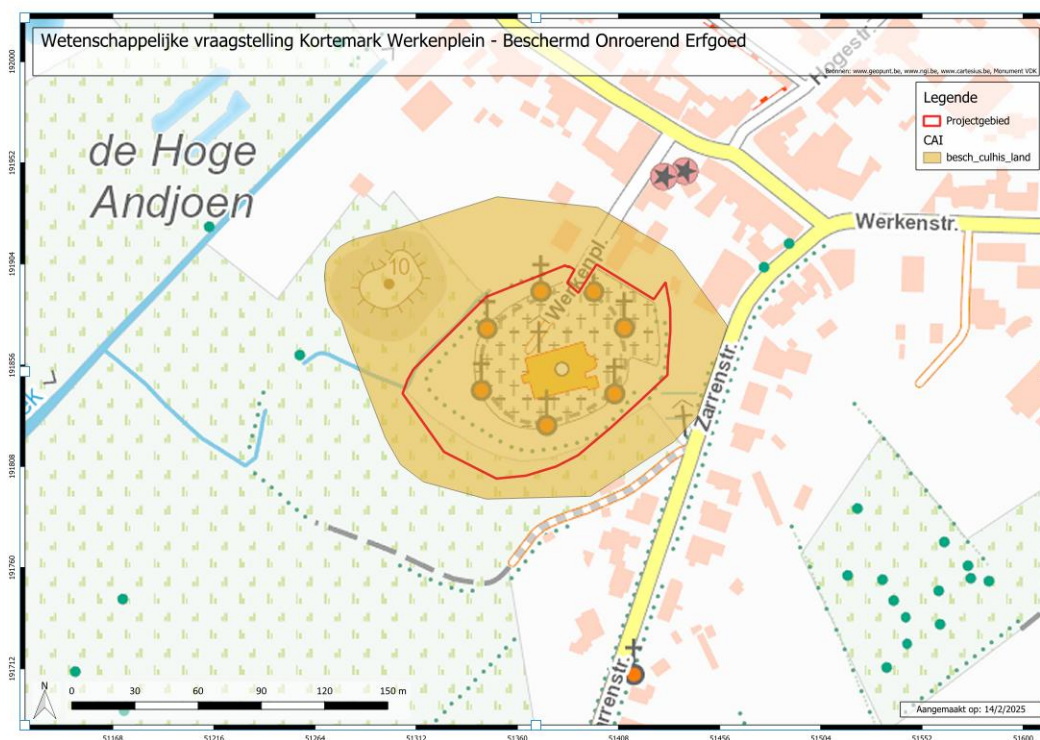
1. INLEIDING

De onderzoeksopdracht betreft een archeologisch vooronderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen.

In het kader van de geplande restauratie- en herstellingswerken aan de begraafplaats van Werken aan de Parochiekerk Sint-Martinuskerk te Kortemark zal een vooronderzoek/funderingsonderzoek plaatsvinden aan de zeven kapellen van de ommegang en het voormalige toiletgebouw. De kerk en haar omgeving is beschermd als een cultuurhistorisch landschap sedert 06-07-1957 (Figuur 1). Het funderingsonderzoek bestaat uit 16 inspectieputten die bekeken worden door de ingenieur stabiliteit. Gezien de historische waarde van de site worden deze putten door een erkend archeoloog uitgevoerd en opgevolgd.

Bedoeling van het onderzoek is algemeen een beter beeld te bekomen van de huidige toestand van de funderingen, teneinde de restauratieopties beter te kunnen definiëren. De resultaten hiervan worden gebruikt bij de opmaak van het restauratiedossier.

Op basis van de uitgevoerde bureaustudie (cfr. infra) is duidelijk dat de geplande werken zullen plaatsvinden in een zone met een hoge archeologische verwachting. Hoewel de werken beneden de drempelwaarde voor archeologisch onderzoek vallen, is het duidelijk dat een archeologische vooronderzoek mogelijk tot waardevolle kenniswinst zal leiden.

Figuur 1: Uitsnede topografische kaart met aanduiding beschermd onroerend erfgoed (bron: geopunt.be)

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Geplande werken¹

De gemeente Kortemark wenst restauratie- en herstellingswerken uit te voeren aan enerzijds de ommegang (zeven kapellen) op de begraafplaats van Werken en anderzijds het voormalige toiletgebouw. De ommegang en directe omgeving is beschermd als monument. De zeven kapellen en het toiletgebouw zijn sterk gedegradéerd en vereisen een grondige aanpak. Er is reeds een beheersplan opgemaakt voor het beschermde deel, welke de toestand van de ommegang en haar omgeving goed omschrijft.

Om de restauratie- en herstellingswerken zo nauwkeurig en goed mogelijk uit te voeren zullen vooreerst enkele vooronderzoeken worden uitgevoerd om een correct en gedetailleerd beeld te hebben van de huidige toestand waarop een restauratiedossier kan worden gebouwd.

Het geplande vooronderzoek omvat onderzoek naar de diepte en staat van de funderingen van alle kapellen en het toiletgebouw, aangezien enkele kapellen schuin verzakt lijken te zijn. Het onderzoek omvat het in kaart brengen van de fundering van elke kapel en het toiletgebouw enerzijds en anderzijds het registreren van eventueel archeologische waarden.

Initieel werd voorzien in het graven van 16 inspectieputten van maximaal 0,5 x 0,5m, wat neerkomt op 2 inspectieputten per gebouw (7 kapellen + vroeger toiletgebouwtje) (Figuur 8). Bij de start van de uitvoering werd echter door de initiatiefnemer beslist om zich te beperken tot 1 put per gebouw en geen putten aan te leggen binnen de kasseiverharding. De putten dienen te worden gegraven tot de onderzijde van de bestaande funderingen. Hierbij dient het behoud van de haag en het vermijden van schade aan de kapellen in acht te worden genomen.

Naast de restauratie van de kapellen zal het nieuwe toiletgebouw (op de plaats van het vroegere toiletgebouwtje) ook worden aangesloten op een septische put, die op zijn beurt wordt aangesloten op de riolering. Voor het toiletgebouw wordt een funderingsplaat op volle grond voorzien, waarin op 15cm diepte leidingen worden gelegd voor de aansluiting op de septische put. Voor de funderingsplaat wordt een impact van 30cm geschat, waarbij een extra buffer van 30cm in acht moet worden genomen. Voor de septische put zal afhankelijk van de afmetingen van de put, rekening moeten worden gehouden met een impact van 2,5 à 3m in de ondergrond, waardoor ook hier een proefput wordt voorzien. De afmetingen van deze proefput dient te worden bepaald door de velwerkleider en dit in functie van de geplande verstoring. Daarnaast wordt, net als bij de kapellen, een inspectieput gemaakt

¹ DOBBELAERE M., 2022.

tegen de fundering van het afgebroken toiletgebouwtje om de toestand van diens fundering te onderzoeken.

Figuur 2: Huidige toestand van het voormalige toiletgebouw (bron: initiatiefnemer).

Figuur 3 : Huidige toestand kapel 1 en 2 (bron: initiatiefnemer).

Figuur 4: Huidige toestand van kapel 3 en 4 (bron: initiatiefnemer).

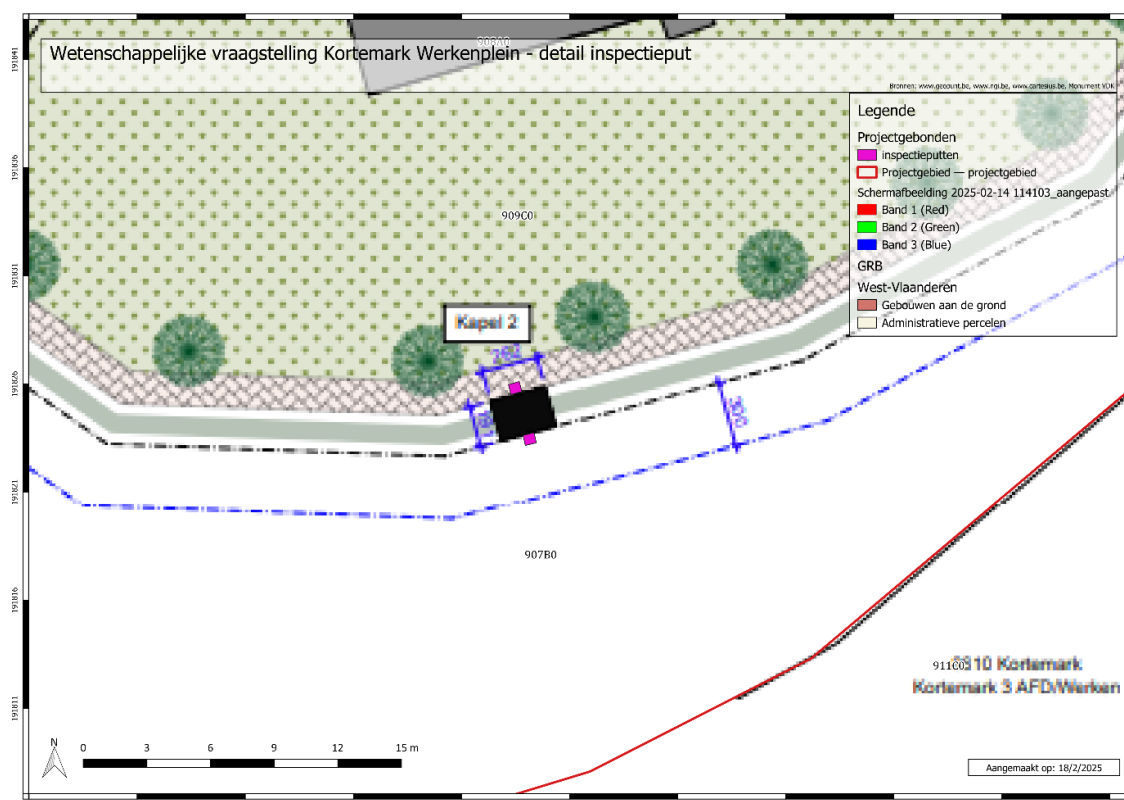

Figuur 5: Huidige toestand kapel 5 en 6 (bron: initiatiefnemer).

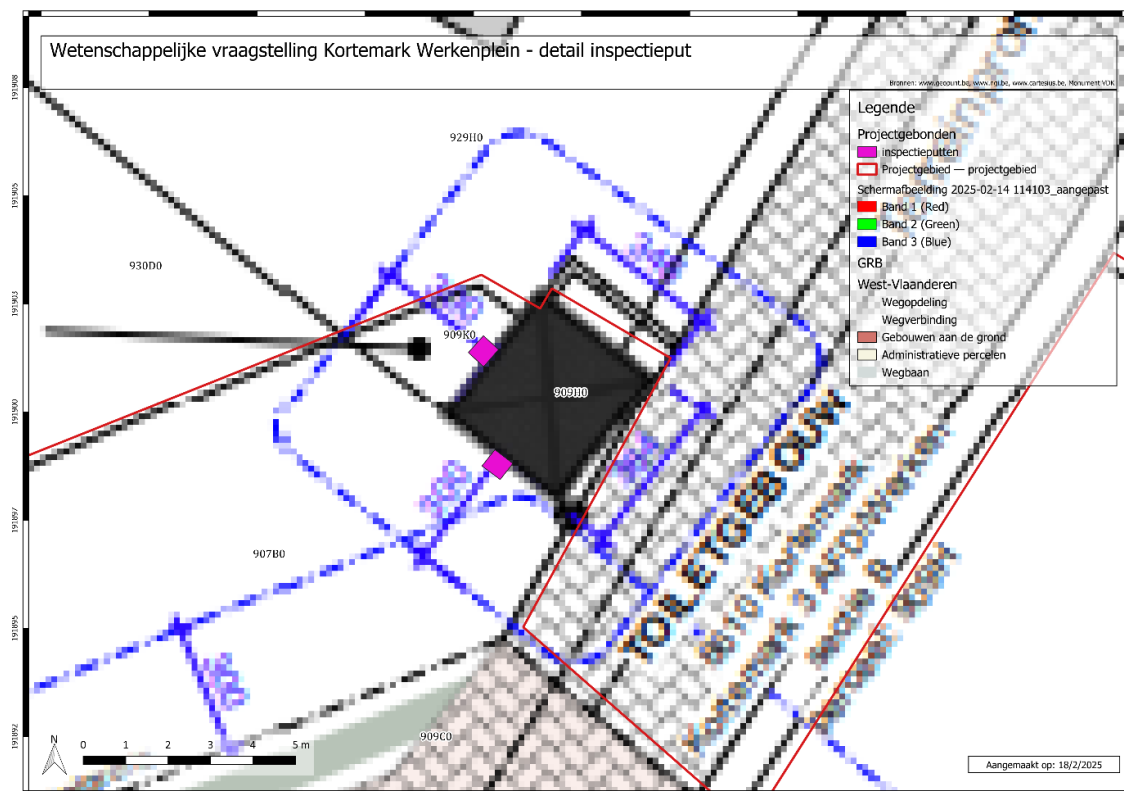

Figuur 6: Huidige toestand van kapel 7 en achterzijde van de ommegang (bron: initiatiefnemer).

Figuur 9: Inplanting inspectieputten voor- en achterzijde kapel (bron: initiatiefnemer).

Figuur 10: Inplanting inspectieputten ter hoogte van het toiletgebouw. Bijkomend dient ook een proefput te worden geplaatst ter hoogte van de geplande septische put. Gezien de exacte locatie van de septische put nog niet gekend is, wordt dit niet op bovenstaand plan weergegeven (bron: initiatiefnemer).

2.1.1. Vraagstelling

Op volgende niet-limitatieve onderzoeksvragen zal getracht worden een antwoord te formuleren:

BOUWKUNDIG

- Hoe diep zijn de funderingen van de kapellen en het voormalig toiletgebouw? Wat is de toestand? Hoe zijn deze opgebouwd? Is er sprake van bouw- en herstelfasen? Vallen deze te linken aan de huidige stand van kennis met betrekking tot de bouwgeschiedenis van de ommegang ?
- Zijn er andere archeologische sporen (muren, vloeren, grondsporen, ...) waarneembaar die meer inzicht verschaffen in de (bouw)geschiedenis van de kapellen en het voormalige toiletgebouw ? Zo ja, wat is hun functie en datering?
- Zijn er oudere sporen en resten aanwezig die ons vertellen over de oudste geschiedenis van de kerk en mogelijk een houten voorganger van de huidige kerk?

FUNERAIR

- Zijn er oudere kerkhofafbakeningen aanwezig en hoe manifesteren die zich?
- Worden er sporen van begravingen of een begraafplaats teruggevonden behorend tot een oudere fase van de kerk? Zo ja, hoe is de bewaring van de skeletten en in welke periode kunnen deze gedateerd worden? Zijn er specifieke manieren van begraven op te merken (oriëntatie, positie lichaam, in grafkisten of volle grond, antropomorf, etc.)?
- Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgiften, balseming, ...)?
- Hoeveel begravingsniveaus zijn er te onderscheiden en wat is de begravingsdensiteit?
- Zijn er binnen de populatie groepen aan te wijzen die als verwantschapsgroepen geïnterpreteerd kunnen worden (grafkelders, grafkuilen met meerdere individuen, ...)?
- Welke funeraire structuren zijn aanwezig (kistvorm, grafkuil, grafkelders, knekelput, ...)? Geef een beschrijving.
- Zijn er aanwijzingen voor begraving met kledij of een lijkwade?
- Welke zijn de post-depositionele processen die worden waargenomen?
- Kan op basis van de vergaarde informatie een inschatting gemaakt worden van het aantal individuen, hun bewaringstoestand, de volledigheid?

- Kan op basis van de vergaarde informatie een inschatting gemaakt worden met betrekking tot de demografie van de begraven individuen (leeftijd, geslacht, gestalte, pathologieën, etc.)?

OVERIGE

- Hoe ziet de bodemopbouw er binnen het plangebied uit? Zijn er sporen van ophoging/nivellering waarneembaar?
- Zijn er onder het pakket behorend tot de religieuze ingebruikname van het terrein sporen en resten bewaard gebleven uit oudere periodes?
- Zijn er sporen en resten uit de steentijd, Romeinse tijd of vroege middeleeuwen aanwezig? Wat is hun aard?
- Kunnen deze sporen en resten gekoppeld worden aan de site Hoge Andjoen? Sluiten deze aan bij de reeds gekende archeologische en historische gegevens?
- Wat leren de resultaten ons over de dorpsgeschiedenis van Werken?

2.1.2. Randvoorwaarden

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk.

Het onderzoeksdoel is succesvol bereikt indien de vraagstelling kan beantwoord worden. Het gefundeerd kunnen beantwoorden van de vraagstelling is dus het evaluatiecriterium aan de hand waarvan de erkende archeoloog zal bepalen of het onderzoeksdoel succesvol bereikt is.

2.2. Werkwijze en opgravingsstrategie

Het veldwerk voor de inspectieputten werd uitgevoerd van 22/4/2025 t.e.m. 23/4/2025 door veldwerkleider Bart Bartholomieux en archeoloog Christof Vanhoutte.

Het geplande vooronderzoek omvat onderzoek naar de diepte en staat van de funderingen van alle kapellen en het toiletgebouw. Het onderzoek omvat het in kaart brengen van de fundering van elke kapel en het toiletgebouw enerzijds en anderzijds het registeren van eventueel archeologische waarden.

Initieel werd voorzien in het graven van 16 inspectieputten van maximaal 0,5 x 0,5m, wat neerkomt op 2 inspectieputten per gebouw (7 kapellen + vroeger toiletgebouwtje) (Figuur 8). Bij de start van de uitvoering werd echter door de initiatiefnemer beslist om zich te beperken tot 1 put per gebouw en geen putten aan te leggen binnen de kasseiverharding.

De putten dienen te worden gegraven tot de onderzijde van de bestaande funderingen. Hierbij dient het behoud van de haag en het vermijden van schade aan de kapellen in acht te worden genomen. In de aanvraag werd voorzien in putjes van 0,50x0,5m. Deze zijn meestal echter wat groter aangelegd om een beter zicht te krijgen op de funderingen. De putten werden aangelegd met een minigraver onder begeleiding van de erkende archeoloog. Indien relevant werd het archeologisch vlak geregistreerd en per put werden 2 profielen (enerzijds het aanzicht op de fundering en anderzijds het profiel haaks op de fundering) opgeschoond en geregistreerd. De proefput voor de septische put werd eveneens machinaal en onder begeleiding van de erkende archeoloog gelaagd afgegraven. I.f.v. veiligheid en stabiliteit werd de proefput getrapt aangelegd waardoor het vlak, naarmate men dieper ging, kleiner werd.

Bij de registratie werd gebruik gemaakt van code **KOOM25 – 2025A168**.

2.2.1. Gebruikt materiaal

Teneinde een goed inzicht te krijgen in de bodemopbouw en de funderingen werd in elke werkput 2 wandprofiel schoongemaakt, gefotografeerd, beschreven en ingetekend op schaal 1:20. De foto's werden genomen met een Nikon van het type Coolpix waterproof 18m/59ft Shockproof 2m 6.6ft met optical zoom 4.3-21.5mm 1:2.8. Alle vondsten werden gerecupereerd per context en in een vondstenzakje gestoken samen met een vondstenkaartje. Het digitaal inmeten van de werkputten gebeurde door middel van een GPS toestel.

2.2.2. Motivering eventueel afwijkende methodiek

Bij aanvang van de werken werd door de initiatiefnemer beslist om geen putten aan te leggen in de kasseiverharding en per gebouw slechts 1 proefput te voorzien. Hoewel voorzien was om de putten ca. 0.5x0.5m groot te maken werden deze tijdens het veldwerk iets groter gemaakt teneinde beter zich te krijgen op de funderingen.

2.2.3. Inbreng specialisten

Voor het assessment van het materiaal werd gebruik gemaakt van de diensten van collega Rosalie Vincent.

2.2.4. Algemene wetenschappelijke advisering

Niet van toepassing.

3. ASSESSMENTRAPPORT

3.1. Assessment vondsten

Gezien het geringe aantal vondsten is een assessment niet nodig. De vondsten worden integraal besproken in hoofdstuk 6.3. (cfr. Infra.)

3.2. Assessment stalen

Niet van toepassing. Er leenden zich geen contexten tot staalname.

3.3. Assessment conservatie

Niet van toepassing. Er werden geen vondsten aangetroffen die enige stabilisatie of conservatie behoeven.

3.4. Assessment sporen

De beschrijving van de sporen kan gevolgd worden in hoofdstuk 6 (cfr. Infra).

4. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

4.1.Landschappelijke ligging

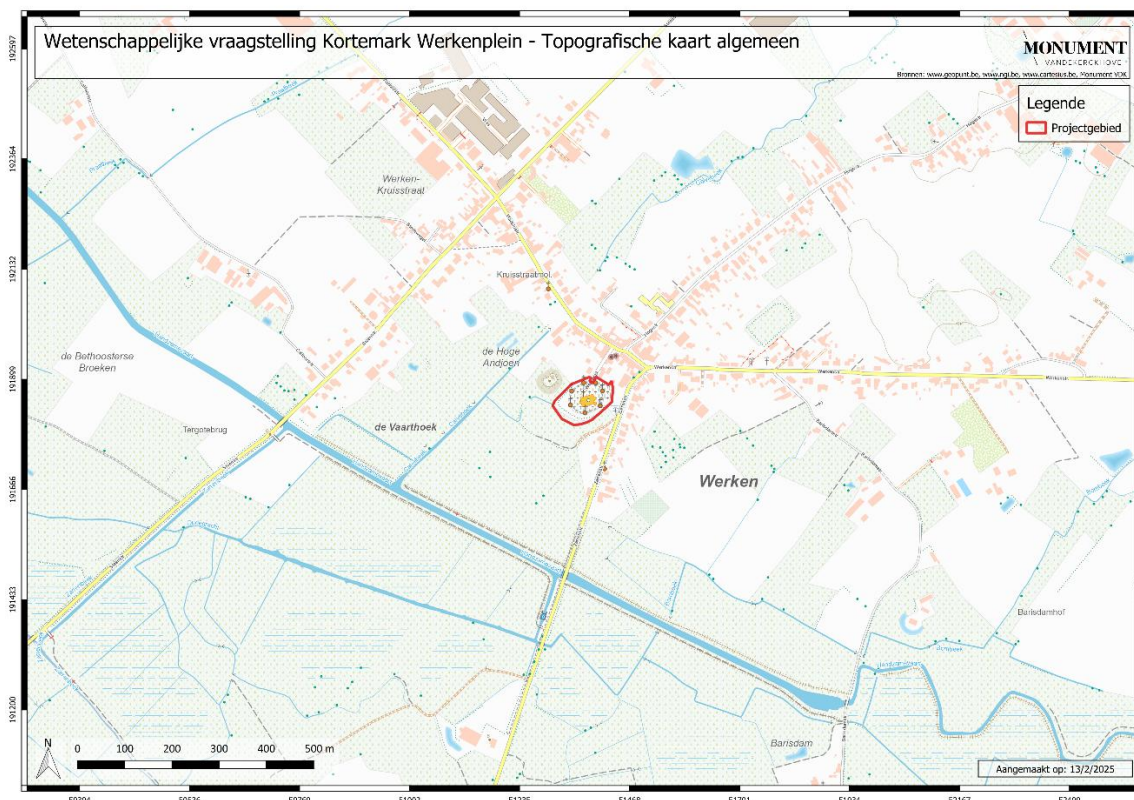
4.1.1. Topografische situering

Kortemark is gelegen in de provincie West-Vlaanderen en maakt deel uit van het arrondissement Diksmuide. De gemeente Kortemark is een fusie van de gemeente Kortemark, Handzame en de eerder gefusioneerde gemeente Zarren-Werken. Kloksgewijs wordt Kortemark omgeven door Koekelare, Ichtegem, Torhout, Hoogdele, Staden, Houthulst en Diksmuide.

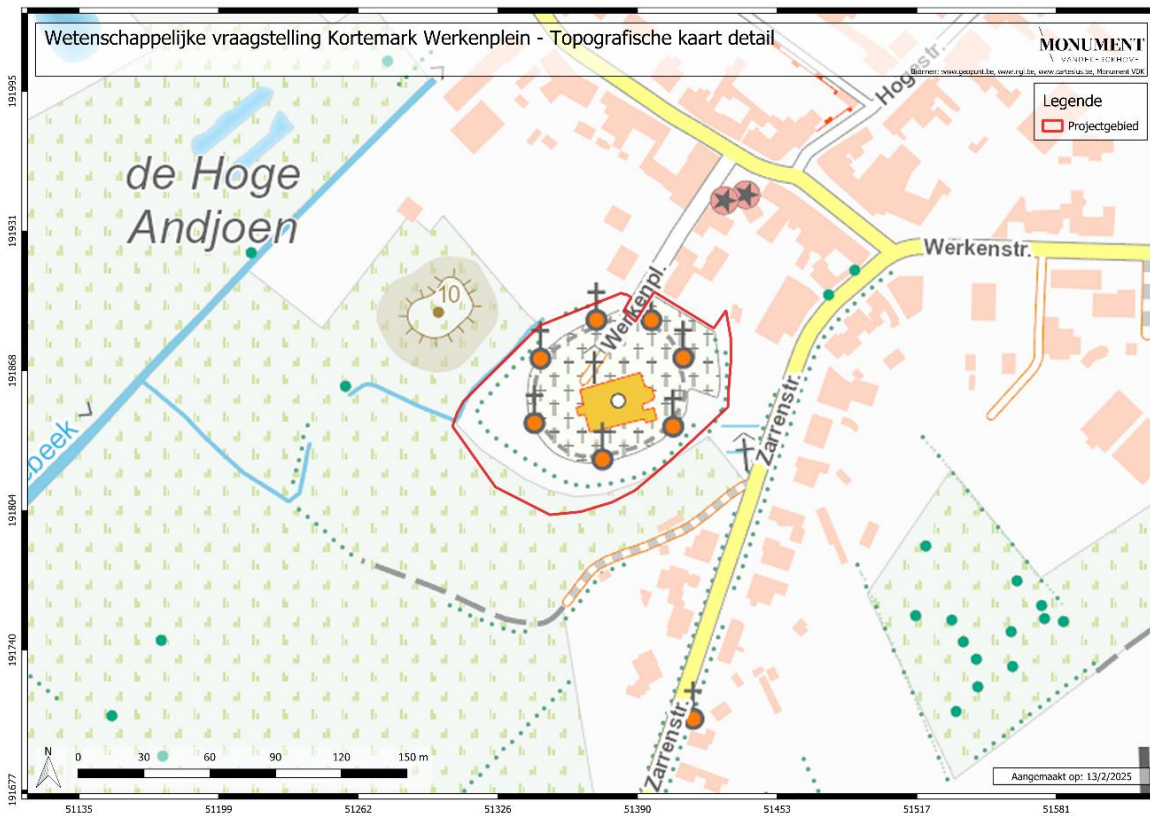
Het projectgebied bevindt zich centraal in de historische dorpskern van Werken en wordt aan de noord- en noordoostzijde begrensd door de dorpskernbebouwing terwijl het aan de zuid- en zuidwestzijde overgaat in een landschap bestaande uit akkers en weilanden. Dit gebied maakt integraal deel uit van zowel de historische dorpsstructuur van Werken als het archeologische complex Hogen Andjoen, dat de overblijfselen omvat van een middeleeuws mottekasteel. Centraal in het projectgebied bevindt zich de Sint-Martinuskerk, gelegen binnen het voormalige neerhof van het mottekasteel. Dit voormalige neerhof situeert zich ten oosten van de motteheuvel en heeft een diameter van zo'n 125m. Het gaat om een ophoging van zo'n 2,5m. In het reliëf is nog een grachtje te herkennen dat een relict is van de oude neerhofgracht. Vandaag takt deze gracht aan op de Calvebeek. Rondom de kerk is het oude kerkhof van Werken gesitueerd, dat wordt omgeven door een geplaveide ommegang met zeven kapellen. Dit funerair en religieus ensemble wordt landschappelijk afgeschermd van de omliggende omgeving door een beplanting bestaande uit struiken en bomen. Aan de noordzijde van het projectgebied bevindt zich het voormalige toiletgebouw nabij de ingang van het kerkhof, terwijl het hedendaagse kerkhof in het noordoosten is gelegen. Het gebied grenst in het noorden aan het Werkenplein en in het oosten aan de Zarrenstraat. In het noordwesten stroomt een waterloop die uitmondt in de Calvebeek, welke op haar beurt afwatert in de Handzamevaart, ten zuiden van het projectgebied.

Kadastraal is het projectgebied terug te vinden onder Kortemark, afdeling 3, sectie B, 907B, 908A, 909C, 909H, 909K.

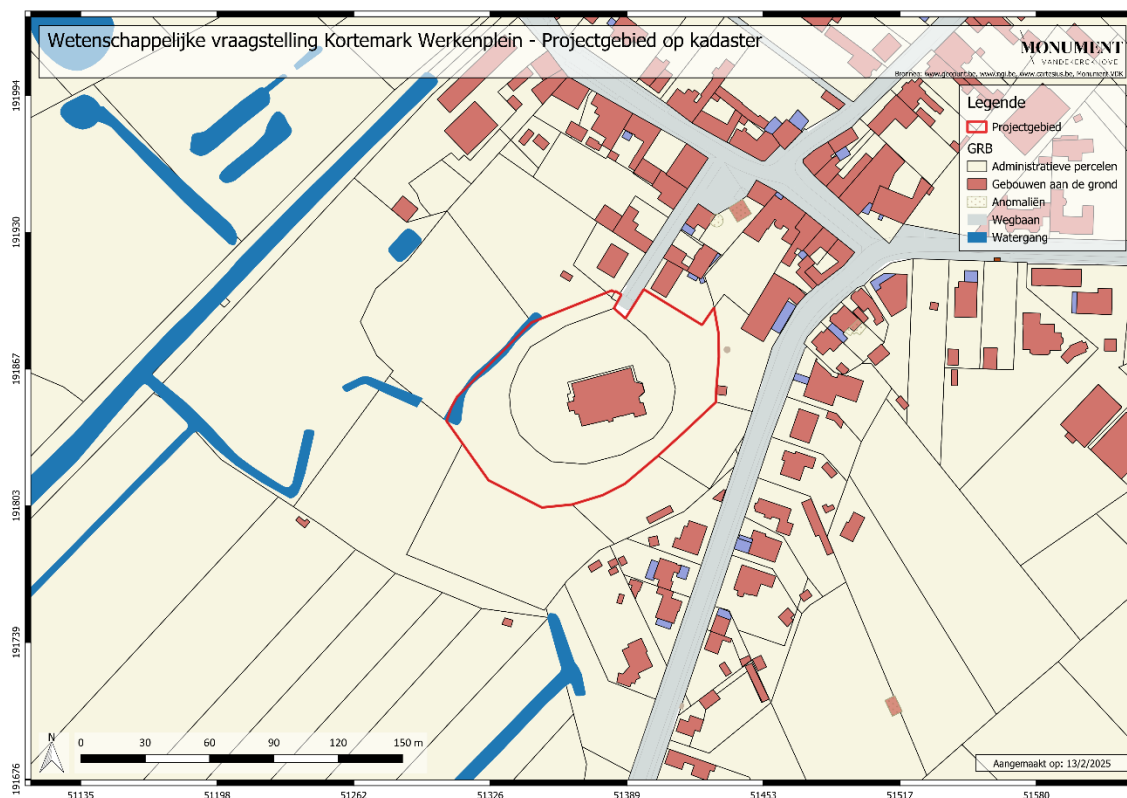
Op de bodemgebruikskaart uit 2001 staat het grootste deel van het projectgebied gekarteerd als 'akkerbouw' en andere 'andere bebouwing'. Een klein deel in het zuiden staat ook gekarteerd als weiland.

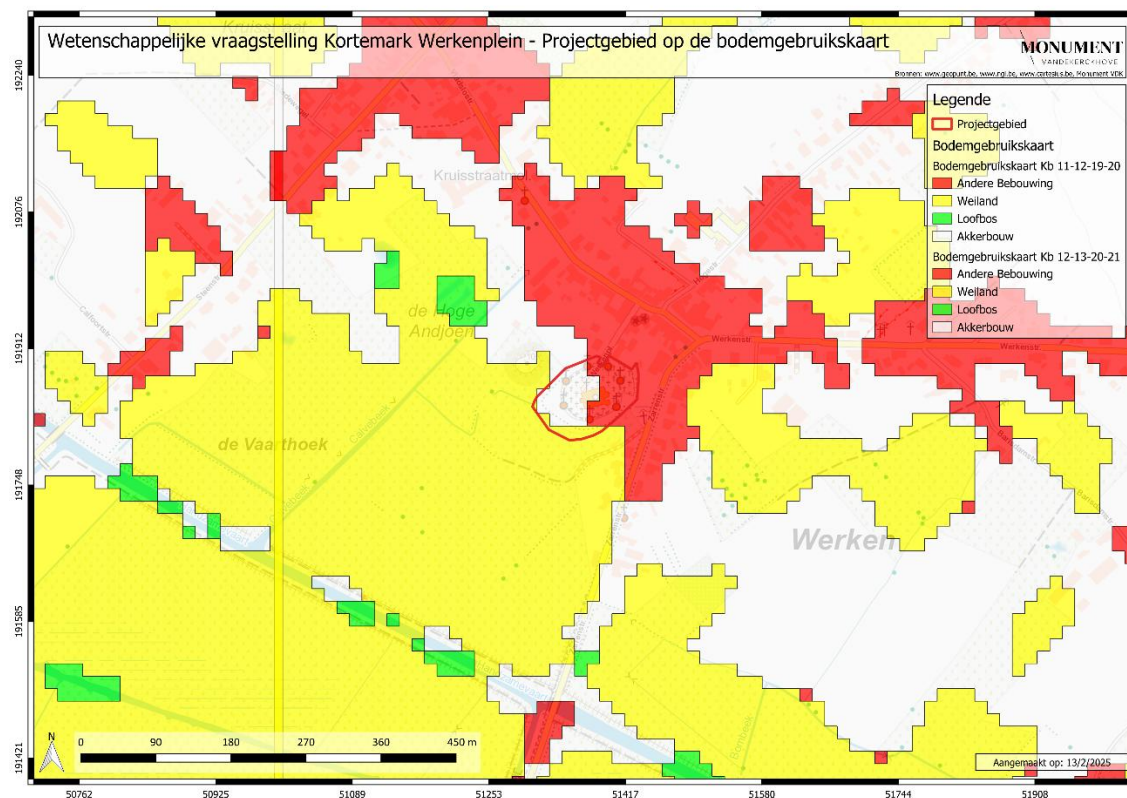
Figuur 11: Uitsnede topografische kaart met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 12: Uitsnede topografische kaart – detail met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 13: Uitsnede kadasterkaart met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 14: Uitsnede bodemgebruikskaart met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

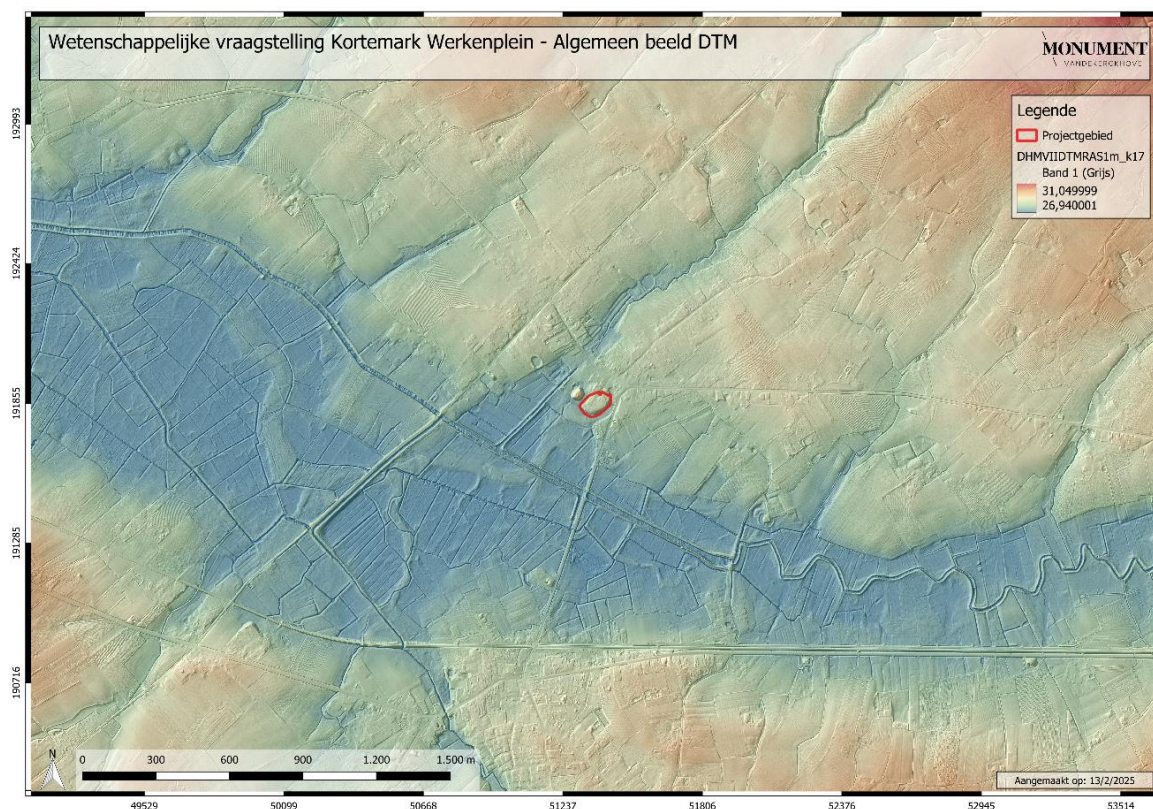
4.2. Landschappelijke situering

Werken ligt net als Kortemark op de rand van een kustpolderinsnijding in zandig Vlaanderen. Deze kustpolderinsnijding is een oost-west georiënteerde insnijding van de vallei van de Handzamevaart, wat zorgt voor een zacht golvend tot glooiend landschap. In dit landschap variëren de hoogteverschillen tussen de +2 en +6m TAW in de vallei en tot ca. +24m TAW in het noordoosten, nabij “Edewalle”. Dit hoger gelegen gebied bevindt zich op een uitloper van het Plateau van Wijnendale. Wijder bekeken vormt de vallei een natuurlijke scheiding tussen twee getuigenheuvelds in het noorden en zuiden, die een hoogte van meer dan +46m TAW bereiken.

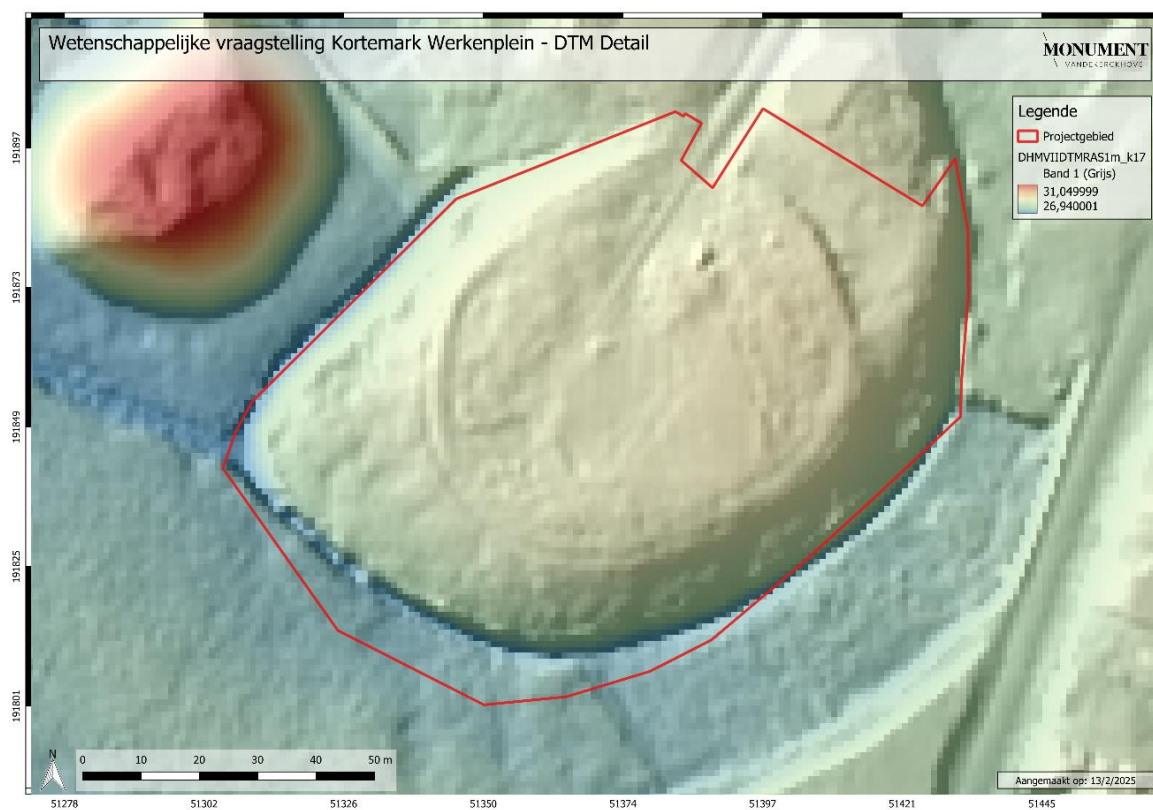
Hierdoor zijn de hellingen van de vallei diep ingesneden door het hydrografisch netwerk, waardoor aan de noordelijke valleiflank een reeks secundaire valleien is ontstaan, die via zijlopen als de Calvebeek bijna loodrecht uitmonden in de vallei van de Handzamevaart. Aan de zuidzijde is er een gelijkaardige situatie met secundaire valleien die via zijlopen als de Zarrenbeek uitmonden in de Handzamevaart. Opvallend is dat de noordelijke hellingen van de vallei minder steil zijn dan de zuidelijke hellingen. Dit valt vermoedelijk toe te schrijven aan eolische processen.

Het projectgebied bevindt zich op de overgang van de alluviale vallei van de Handzamevaart en hoger gelegen terrein, op een uitloper van een mogelijke kreekkrug. Het gebied kent als onderdeel van een motte een hogere ligging, met uitzondering van het zuiden van het terrein, met een TAW tussen +4 en +7,94m, ten opzichte van de omliggende percelen. Enkel ten noordwesten van het gebied, waar het opperhof van de motte zich bevindt, is er een hogere TAW van ca. +11,28m. Een opvallend element bovenop het opgeworpen mottelichaam is een circulaire structuur die zich aftekent. Deze valt samen met de perceelsgrens en loopt samen met de ommegang.

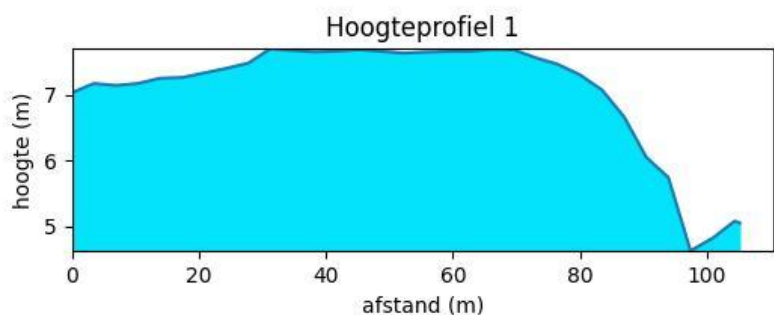
Het projectgebied staat niet gekarteerd op de potentiële bodemerosiekaart, enkel in het zuiden staat een klein deel aangeduid met een laag potentieel. Dit is eveneens van toepassing op de omliggende omgeving in het zuiden/zuidoosten. Aanduidingen in de ruimere omgeving wijzen op een zeer laag tot verwaarloosbaar potentieel.

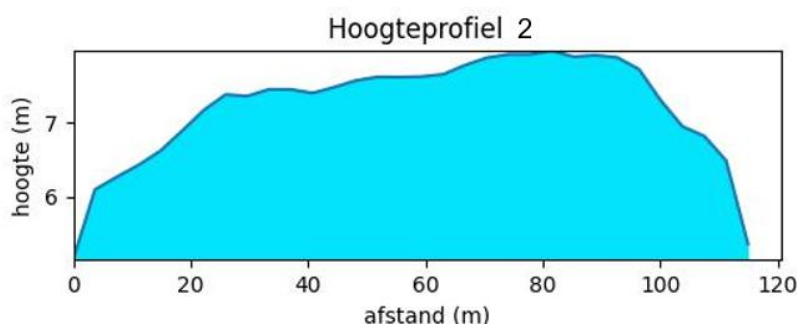
Figuur 15: Uitsnede DTM Vlaanderen met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

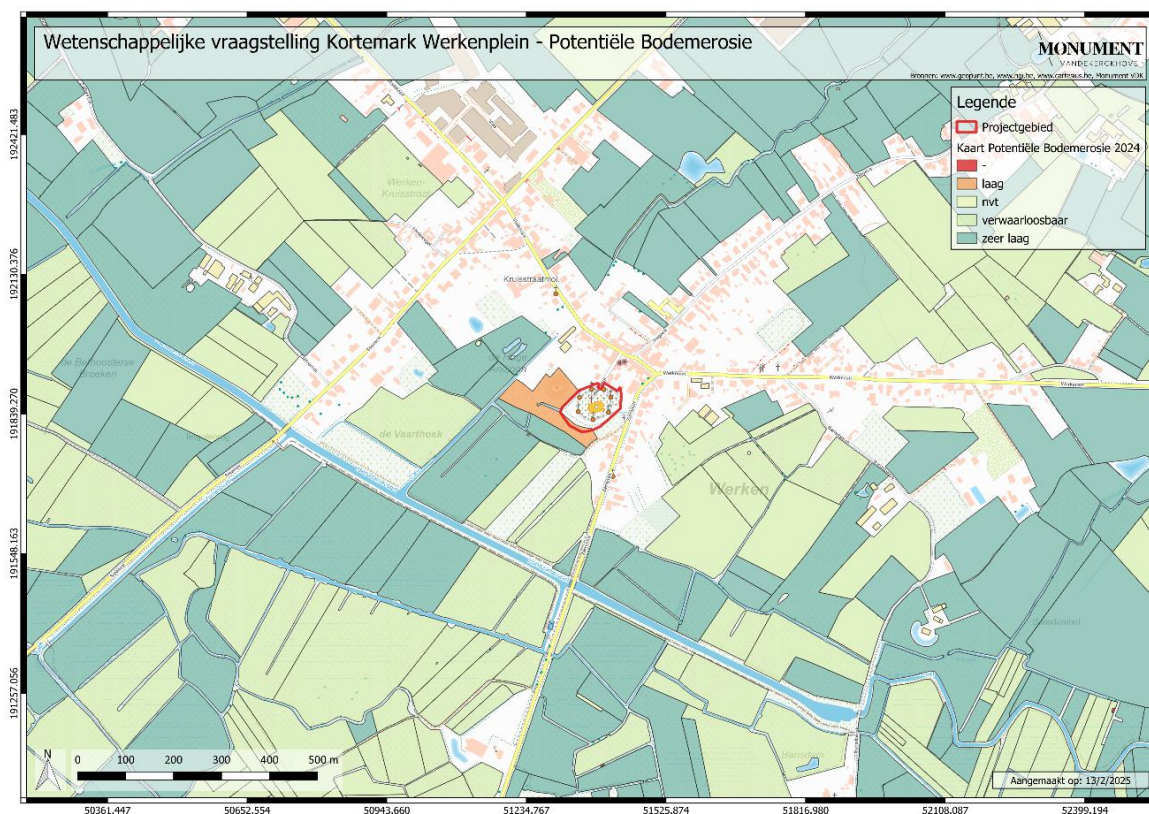
Figuur 16: Uitsnede DTM Vlaanderen detail met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 17: Hoogteprofiel N/Z van het projectgebied (bron: geopunt.be)

Figuur 18: Hoogteprofiel W/O van het projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 19: Uitsnede potentiële bodemerosiekaart met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

4.3. Geologische en bodemkundige situering

De Tertiaire ondergrond ter hoogte van het projectgebied behoort tot de Formatie van Tielt, meer bepaald het lid van Kortemark (Figuur 20). Deze eenheid bestaat uit grijze tot groengrijze klei tot silt en plaatselijk kunnen er dunne zand- en siltbanken opduiken.

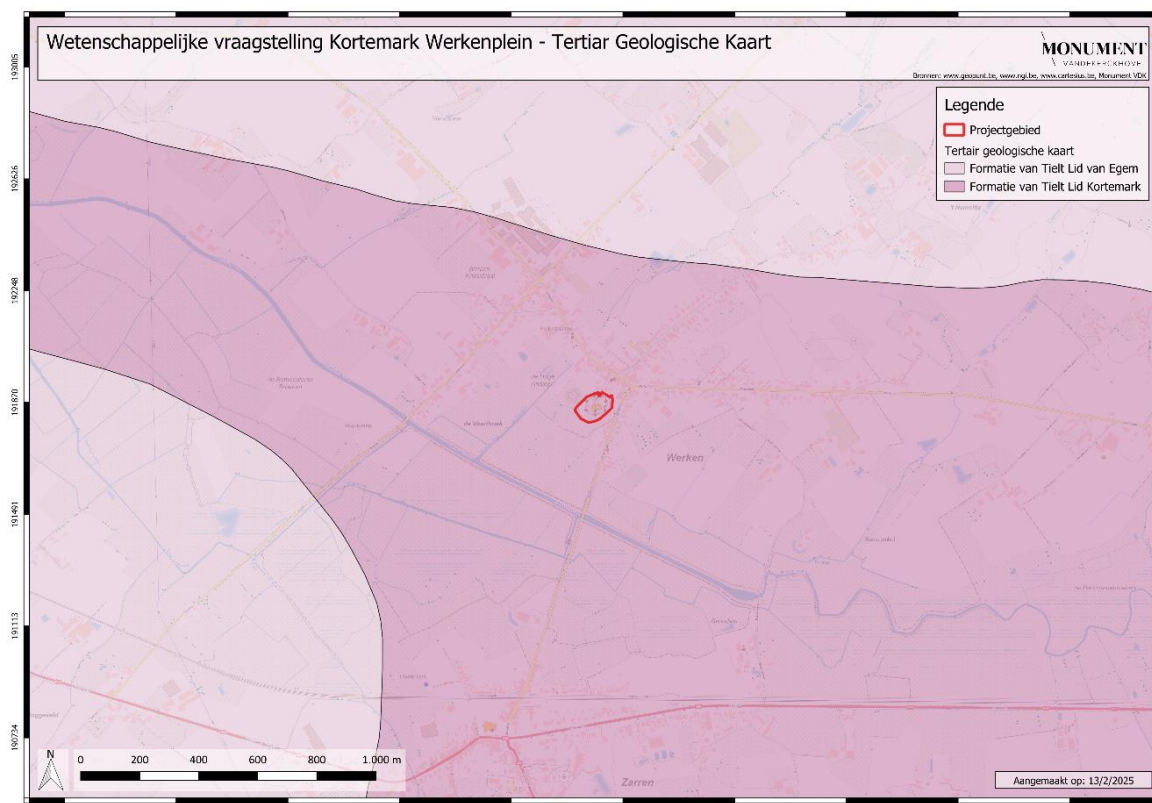
De Quartair geologische kaart geeft aan dat de ondergrond in het oosten van het projectgebied bestaat uit Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen (a) bovenop de Pleistocene sequentie (3) (Figuur 21, Figuur 22). Deze laatste bestaat uit fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan met daarboven eolische afzettingen van het Weichseliaan, mogelijk Vroeg-Holoceen en/of hellingsafzettingen van het Quartair.

In het westen bestaat de ondergrond uit geen Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen bovenop de Pleistocene sequentie (3). Deze laatste bestaat uit fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan met daarboven eolische afzettingen van het Weichseliaan en/of hellingsafzettingen van het Quartair.

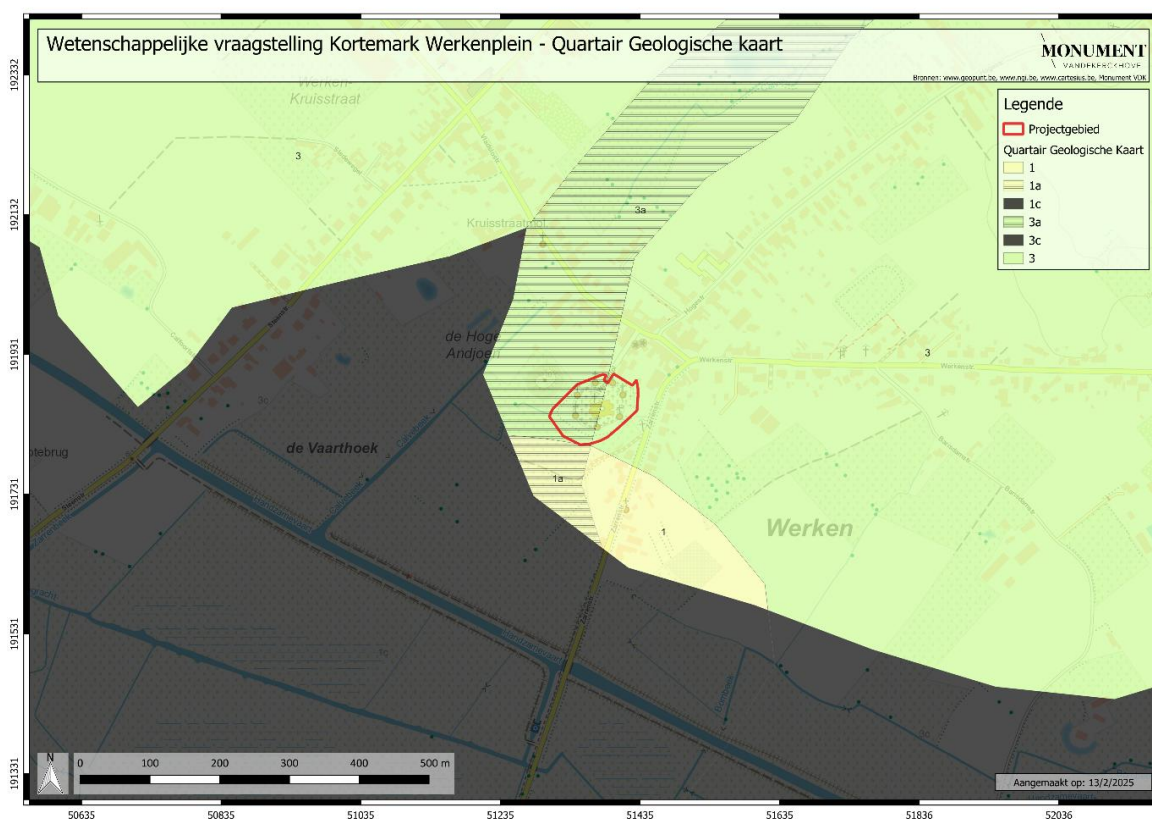
In het zuiden van het gebied bestaat een klein deel van de ondergrond uit Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen (a) bovenop de Pleistocene sequentie (1). Deze laatste bestaat uit fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan met daarboven eolische afzettingen van het Weichseliaan en/of hellingsafzettingen van het Quartair. Hier bovenop liggen dan nog eens fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal.

De bodemtypekaart (Figuur 23) karteert de ondergrond van het projectgebied deels als een OB, Eep en ON-type. OB betreft een bodem dat door menselijk ingrijpen sterk gewijzigd of volledig vernietigd werd. In het geval van een OB-type is de oorzaak voor deze wijziging of vernietiging bebouwing. Eep betreft een natte, sterk gleyige kleibodem met reductiehorizont, maar zonder profielontwikkeling. ON betreft een bodem dat door menselijk ingrijpen sterk gewijzigd of volledig vernietigd werd. In het geval van een ON-type is de oorzaak voor deze wijziging of vernietiging kunstmatige ophoging.

In de ruimere omgeving wordt de ondergrond gekenmerkt door droge, vochtig, natte zandgronden in Zandig Vlaanderen en kreekruggen, poelpolders en overdekte pleistocene gronden in de vallei van de Handzamevaart.

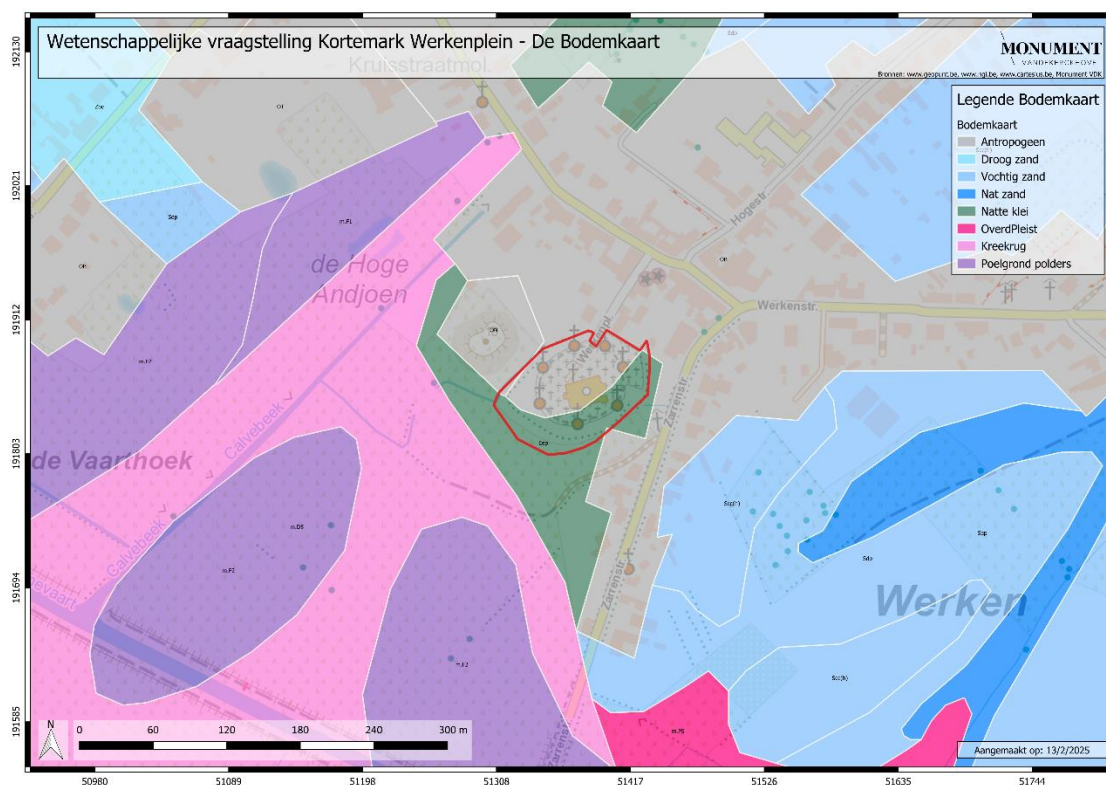

Figuur 20: Uitsnede Tertiair geologische kaart met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 21: Uitsnede Quartair geologische kaart met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

5. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

5.1. Historische beschrijving

5.1.1 Historische beschrijving Werken²

De oudste gekende vermelding van Werken, onder de naam “Werecundia”, dateert uit het jaar 830. Volgens een studie over de motte Hoge Andjoen komt deze benaming echter al in de 7de eeuw voor in een manuscript van de abdij van Sint-Omaars. De naam “Werecundia” zou zijn afgeleid van het Oud-Germaanse hydroniem “Wirkundjo”. Malbrancq suggereert in zijn werk “De Morinis” (1639) dat de oorspronkelijke naam van Werken “Weretha” was. Dit woord zou voortkomen uit het Duitse “Were”, wat verwijst naar een aarden verdedigingswal, mogelijk opgeworpen ter bescherming tegen vijandelijke invallen of overstromingen. De eindletter “a” zou bovendien een watergerelateerde betekenis hebben.

Tot ver in de middeleeuwen worden de laaggelegen gebieden regelmatig overstroomd door zout water, dat via met de zee verbonden geulen het binnenland binnendringt, zoals in de lage moerassige vallei van de Kreke tot Kortemark. Door geleidelijke opslibbing raken veel schorgronden in de loop der tijd weer bruikbaar, terwijl dijken en andere maatregelen het land beschermen tegen nieuwe overstromingen. Op de veiligere, droge gronden, vaak in de buurt van open water, ontstaan kleine nederzettingen.

De dorpskern van Werken is gelegen op de grens van het laat-Romeinse/vroegmiddeleeuwse schorregebied of overstromingsvlakte. Ongeveer 400m ten noorden van het dorp bevindt zich de Steenstraat, die met een Romeinse heirbaan wordt geïdentificeerd (CAI 70572). In het centrum van het dorp bevindt zich naast de Sint-Martinuskerk een indrukwekkende aarden heuvel, zogenaamd “De Hogen Andjoen”. Deze heuvel is het restant van een middeleeuws mottekasteel.

In de vroege 11de eeuw behoorde Werken vermoedelijk tot de bezittingen van het huis van Petegem, een invloedrijke adellijke familie. De versterking in Werken vertoont gelijkenissen met het ‘Oud Kasteel’ in Petegem, dat eveneens uit een Karolingische nederzetting groeide. Na de dood van Ingelbrecht II van Petegem (1034-1058) ging Werken over op Hugo van Petegem, heer van Oudenaarde-Petegem. Rond 1075 werd Werken onderdeel van de heerlijkheid Mortagne, beheerd door de machtige heren van Mortagne, die tot het einde van de 13de eeuw over het gebied heersten.

² <https://id.erfgoed.net/themas/14743>

5.1.2. Historische beschrijving projectgebied ^{3,4}

De Hogen Andjoen werd vermoedelijk opgeworpen in de tweede helft van de 11de eeuw door de heren van Mortagne en in de 12de eeuw verder werd opgehoogd. De strategische ligging van Werken speelde hierbij een rol: het lag op de overgang van vruchtbare zandleemgronden, de zandstreek en de Handzamevallei en in de riviervlakte waren er natte wei- en hooilanden, hogerop bos en akkerland. Daarnaast loopt aan de voet van de motte nog steeds de Steenstraat, de oude Romeinse handelsweg tussen Aardenburg en Kassel. Ter hoogte van het kasteel steekt de weg de Handzamevallei over. In de middeleeuwen was dit niet meer dan een doorwaadbare plaats. In 1904 werd door de Société Archéologique de Bruxelles, nabij Werken, een oversteekplaats/voetbrug in de Handzamevallei opgegraven. Deze oversteekplaats zat onder het niveau van de gekanaliseerde Handzame. Delen van de Handzamevaart werden al gekanaliseerd eind 12de eeuw onder Filips van den Elzas, graaf van Vlaanderen.

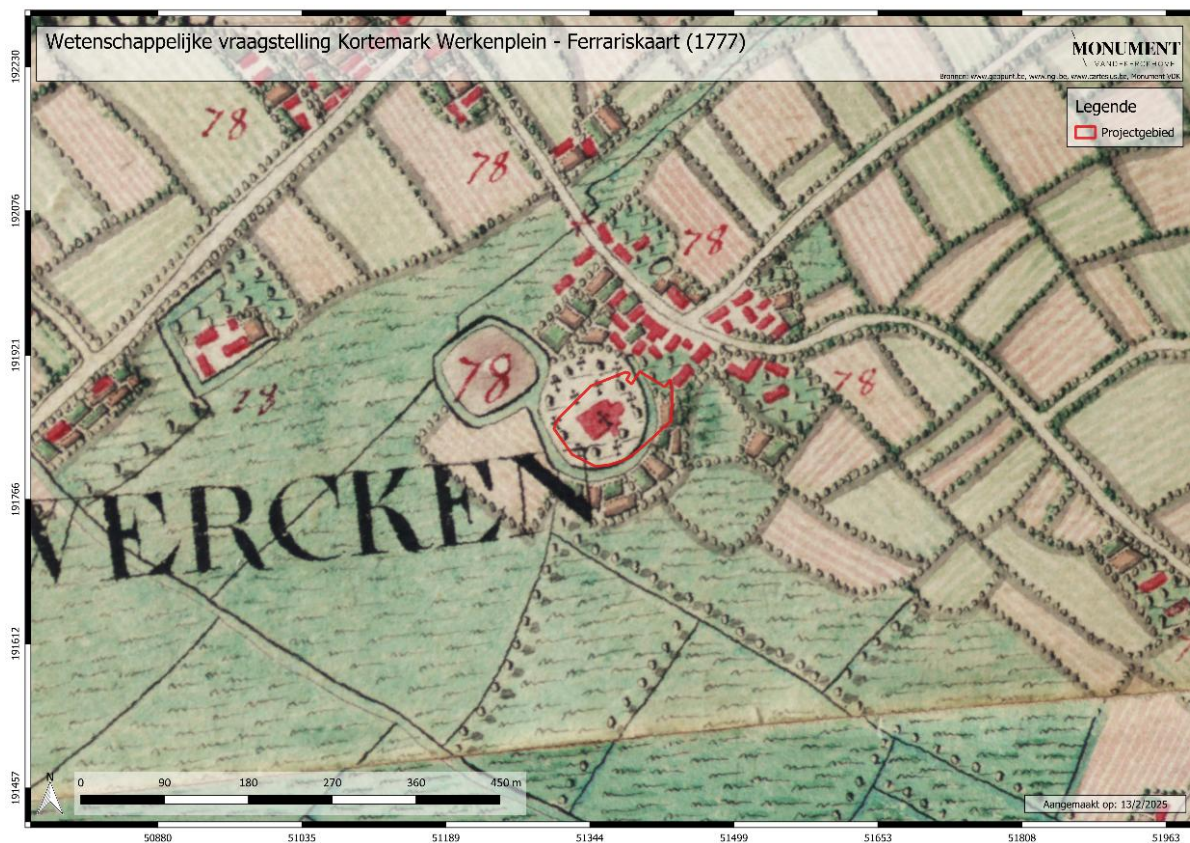
De Sint-Martinuskerk kent een bewogen geschiedenis. De oorsprong van het eerste kerkgebouw is onbekend, maar volgens Miraeus zou Werken in de 7de eeuw al een bedehuis gehad hebben, vermoedelijk opgericht door Sint-Elooi, de bisschop van Doornik-Noyon. Enige aanwijzingen voor het bestaan van deze oude (houten?) voorganger zijn niet gekend.

Rond 1145 wordt een romaanse kerk gebouwd onder het patronaat van de abdij van Sint-Elooi te Noyon. In 1167 volgt een uitbreiding met een eindbeuk en toren, en in 1201 wordt de parochie officieel erkend. In 1559 komt de kerk onder het bisdom Brugge te vallen. Op de kaart van Pieter Pourbus (1561-1571) zou ze zijn afgebeeld als een kruisvormig gebouw zonder zijbeuken. De Geuzen verwoesten de kerk in 1578.

In 1609 wordt de kerk herbouwd met een ruimere plattegrond, waarbij restmateriaal wordt hergebruikt. Een deel van de romaanse structuur blijft behouden. In 1618 wordt ze ingewijd door bisschop Triest. Latere aanpassingen omvatten een hoogzaal met orgelkas (1768) en uitbreidingen in 1777.

³ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301676>

⁴ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/91342>

Figuur 24: Uitsnede Ferrariskaart 1777 met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

De oudste kaart die ons informatie biedt over het projectgebied is de Ferrariskaart (1777)(Figuur 24). Op de kaart is de middeleeuwse motte te zien met het opperhof en neerhof omgeven door een walgracht. Het kerkgebouw, dat zich op het neerhof bevindt, is omgeven door een kerkhofareaal.

Tijdens de Franse overheersing in 1797 wordt de kerk openbaar verkocht en de pastoor verbannen. In 1801 wordt ze opnieuw als gebedshuis gebruikt. In 1857-1862 wordt het kerkgebouw hersteld naar ontwerp van provinciaal architect Pierre Buyck. Rond 1890 worden herstellingen aan de bedakingen uitgevoerd en vermoedelijk in 1891 wordt de ommegang met kapellen ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën opgericht.

Op de Atlas Der Buurtwegen (ca. 1840)(Figuur 26) en de Poppkaart (1842-1879) (Figuur 28) is eveneens het opper- en neerhof van de motte te zien, net als het kerkgebouw, ditmaal zonder weergave van een kerkhofareaal. Enkel de omgrachting is niet meer duidelijk zichtbaar. Enkel een restant van de walgracht wordt ten zuiden van de kerk weergegeven. Eenzelfde situatie doet zich voor op het kadastraal plan van Werken uit 1843 (Figuur 29). Op de Vandermaelenkaart (1846-1854)(Figuur 27) is dit eveneens het geval, met uitzondering van het opperhof van de motte dat niet meer aangeduid is op kaart, maar wel het kerkhofareaal.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt de kerk in 1917-1918 meermaals beschoten en herleid tot puin. In 1925-1928 wordt ze heropgebouwd naar het oude model, met enkele neoromaanse elementen. Ook het vóóroorlogse kerkhof met ijzeren hek wordt hersteld. In 1928 volgt de inwijding. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt in de nacht van 30 op 31 juli 1943 de kerk opnieuw verwoest door brand- en fosforbommen. Alleen de sacristie en calvarie blijven gespaard. Tussen 1947 en 1950 wordt de kerk herbouwd en opnieuw in gebruik genomen. In 1990 wordt een kleinschalige archeologische opgraving uitgevoerd in de kerk. De opeenvolgende bodemlagen die bij deze opgraving worden blootgelegd, bevestigen de hierboven beschreven evolutie.

Parallel met de ommegang is een haagbeuk en bomenrij aangelegd rondom het kerkhof. Op postkaarten van begin 20ste eeuw is deze beplanting al aanwezig en zijn de bomen reeds te zien als oude volwassen bomen.

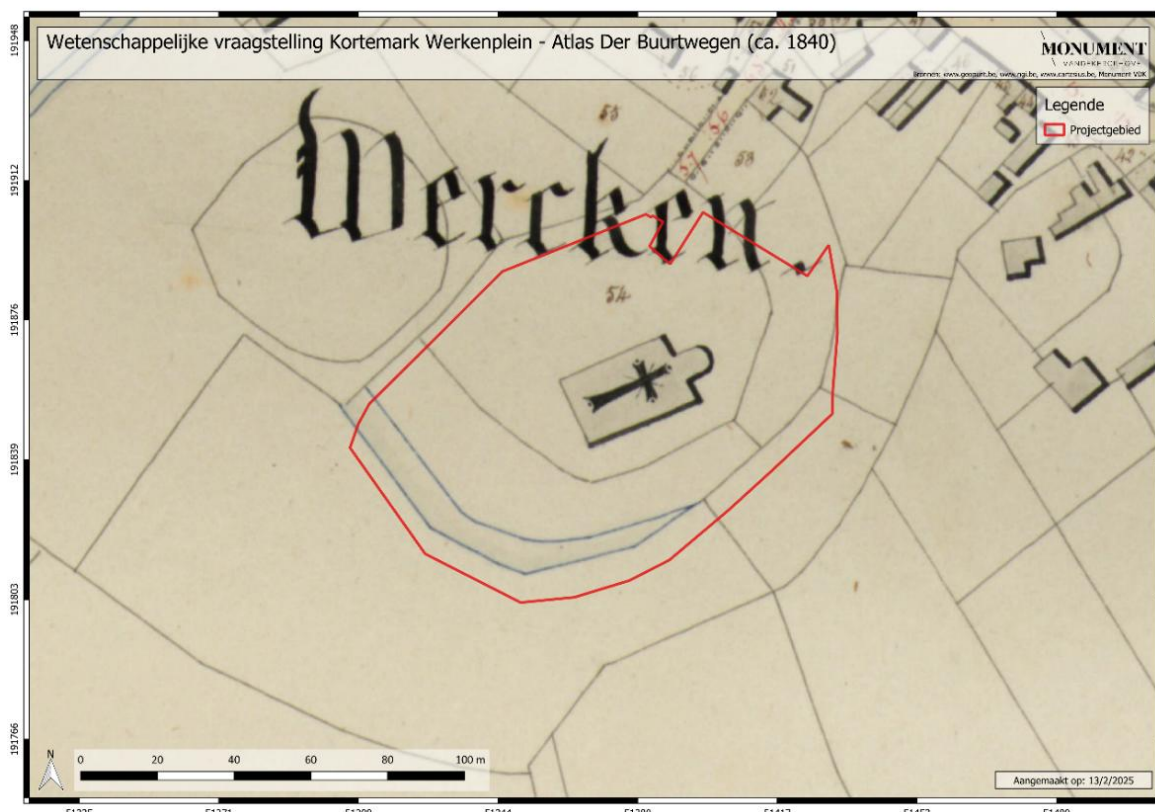
Op een schets van de vooroorlogse kerk uit 1890 (Figuur 25) wordt er noch een ommegang, noch een kerkhof afgebeeld maar dit kan verklaard worden doordat de schetsen vermoedelijk werden gemaakt naar aanleiding van de restauratie- en herstellingswerken aan de bedaking en het feit dat de ommegang pas in 1891 werd opgericht.

Een beeld uit 1951 (Figuur 30) toont de herstelde kerk, met op de voorgrond de rij bomen en haagbeuken die parallel aan de ommegang rond het kerkhof zijn geplant. Ook de achterzijde van de kapellen is zichtbaar. Een beeld uit 1977 en 1982 (resp. Figuur 31, Figuur 32) geeft een gelijkaardige situatie weer, waarbij zichtbaar is dat de kerk op het verhoogde neerhof is ingeplant.

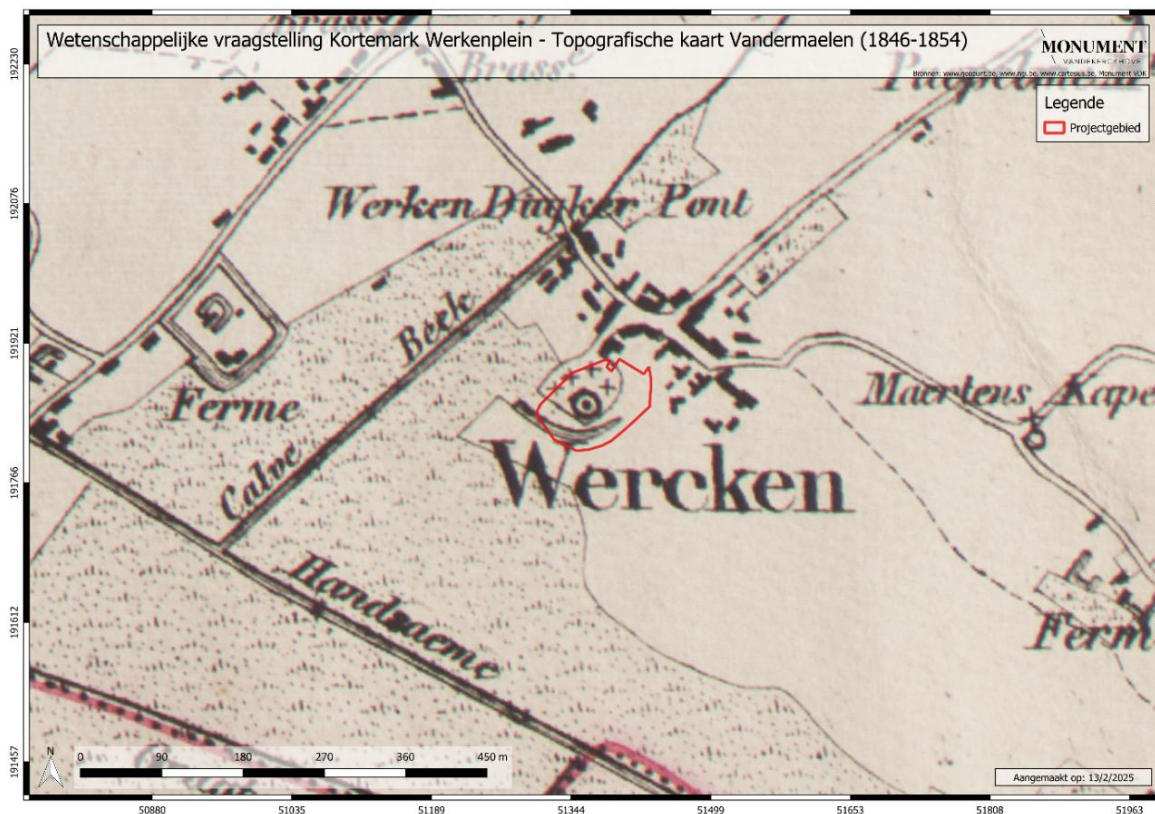
De orthofoto's van 1971 tot 1990 (Figuur 33, Figuur 34) schetsen eenzelfde situatie als op de beelden uit 1951, 1977 en 1982 met uitzondering van de uitbreiding van het kerkhof. Op basis van de orthofoto's moet de uitbreiding hebben plaatsgevonden tussen 1979 en 1990. De opgravingscampagne (1983-1985) door de Meulemeester en Vanthournout vond echter plaats in het kader van de uitbreiding van het kerkhof, waardoor de uitbreiding vermoedelijk na 85' plaatsvond.

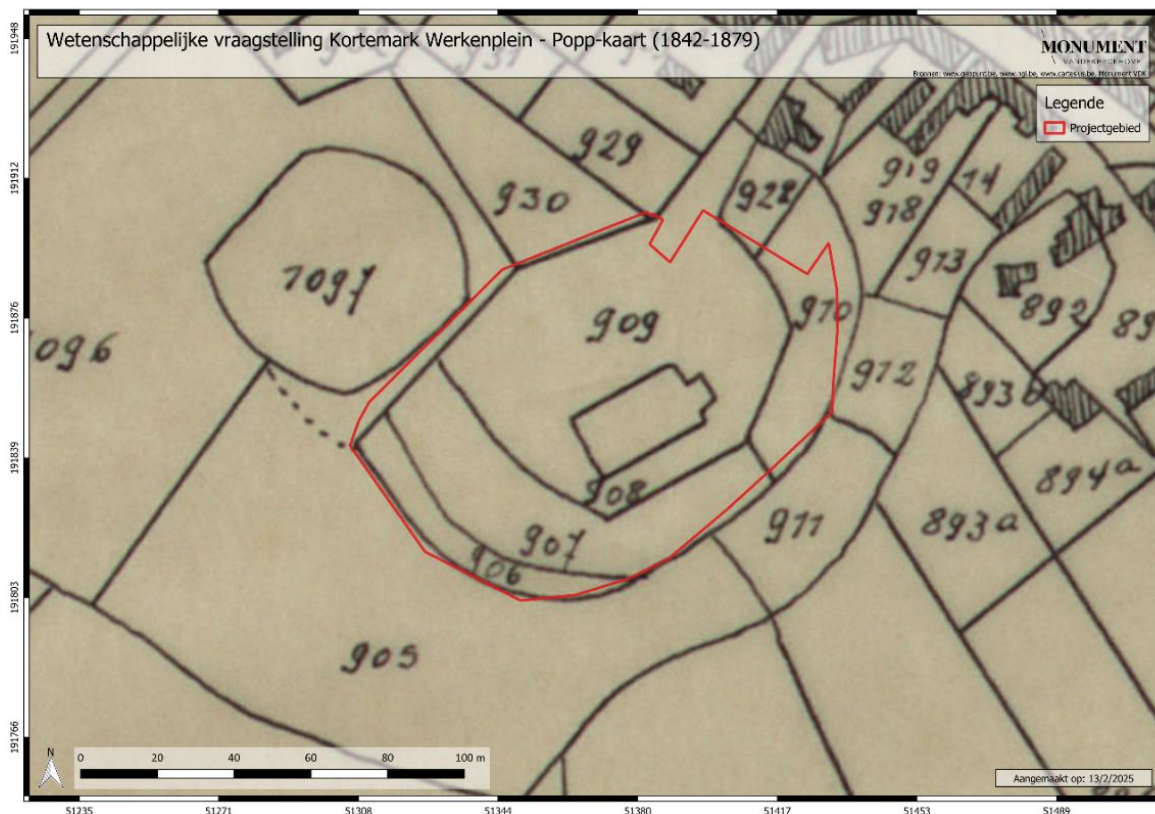
Figuur 25: Schets van de vooroorlogse Sint-Martinuskerk uit 1890 (bron: beeldbank.onroerend erfgoed.be).

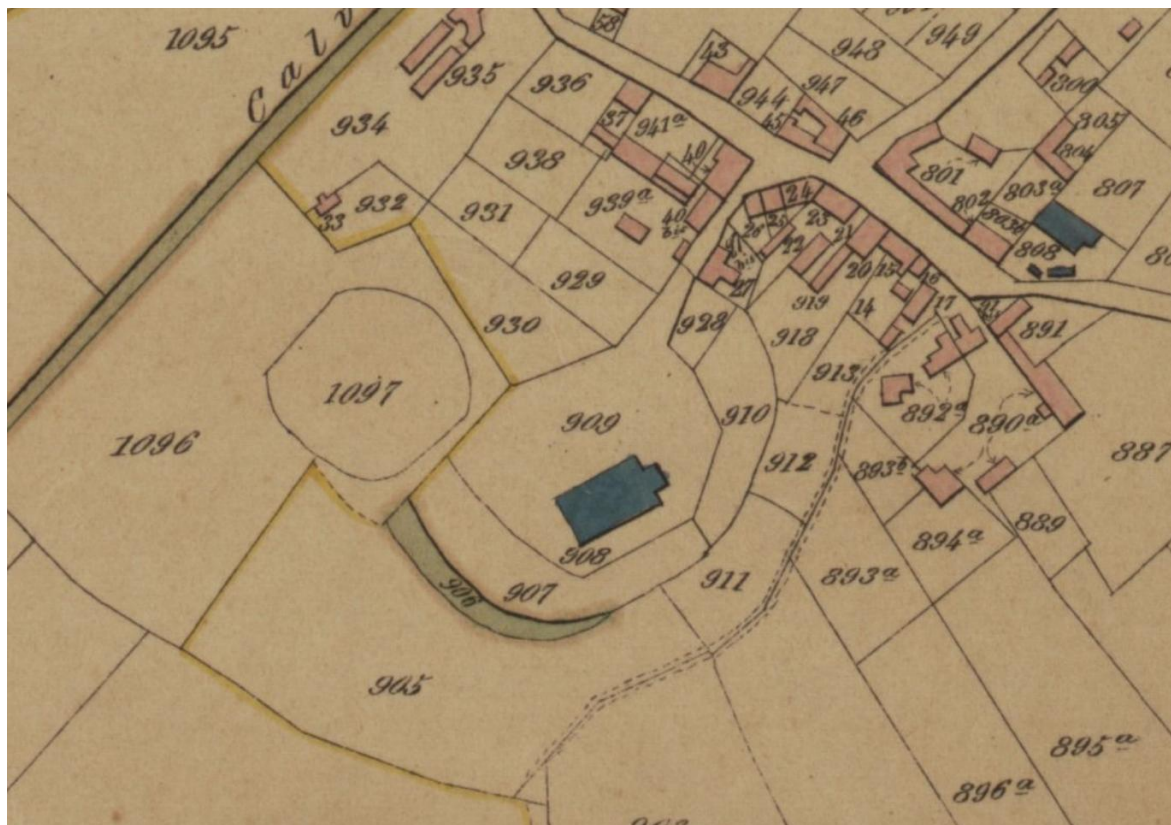
Figuur 26: Uitsnede Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 27: Uitsnede Vandermaelenkaart (1846-1854) met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 28: Uitsnede Poppkaart (1842-1879) met aanduiding projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 29: Uitsnede Kadasterkaart 1843 (bron: cartesius.be).

Figuur 30: Beeld van de naoorlogse Sint-Martinuskerk uit 1951 (bron: westhoekverbeeldt.be).

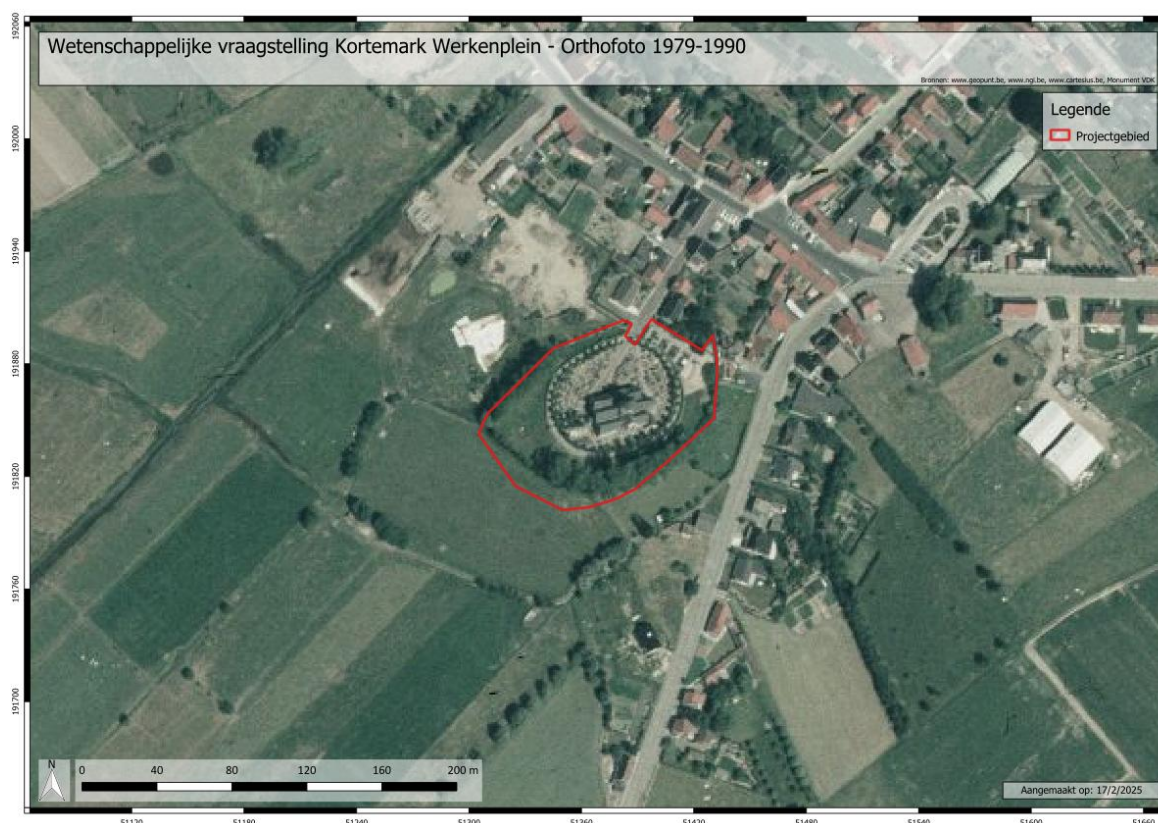
Figuur 31: Beeld van de Sint-Martinuskerk uit 1977 (bron: beeldbank.onroerend erfgoed.be).

Figuur 32: Beeld van de Sint-Martinuskerk uit 1982 (bron: beeldbank.onroerend erfgoed.be).

Figuur 33: Uitsnede luchtfoto 1971 met aanduiding van projectgebied (bron: geopunt.be).

Figuur 34: Uitsnede luchtfoto 1979-1990 met aanduiding van projectgebied (bron: geopunt.be).

5.2. Archeologisch kader

Omtrent mottekastelen in het algemeen en de Hoge Andjoen in het bijzonder is recent een uitgebreide studie⁵ verschenen. Hieronder worden de meest relevante zaken aangehaald.

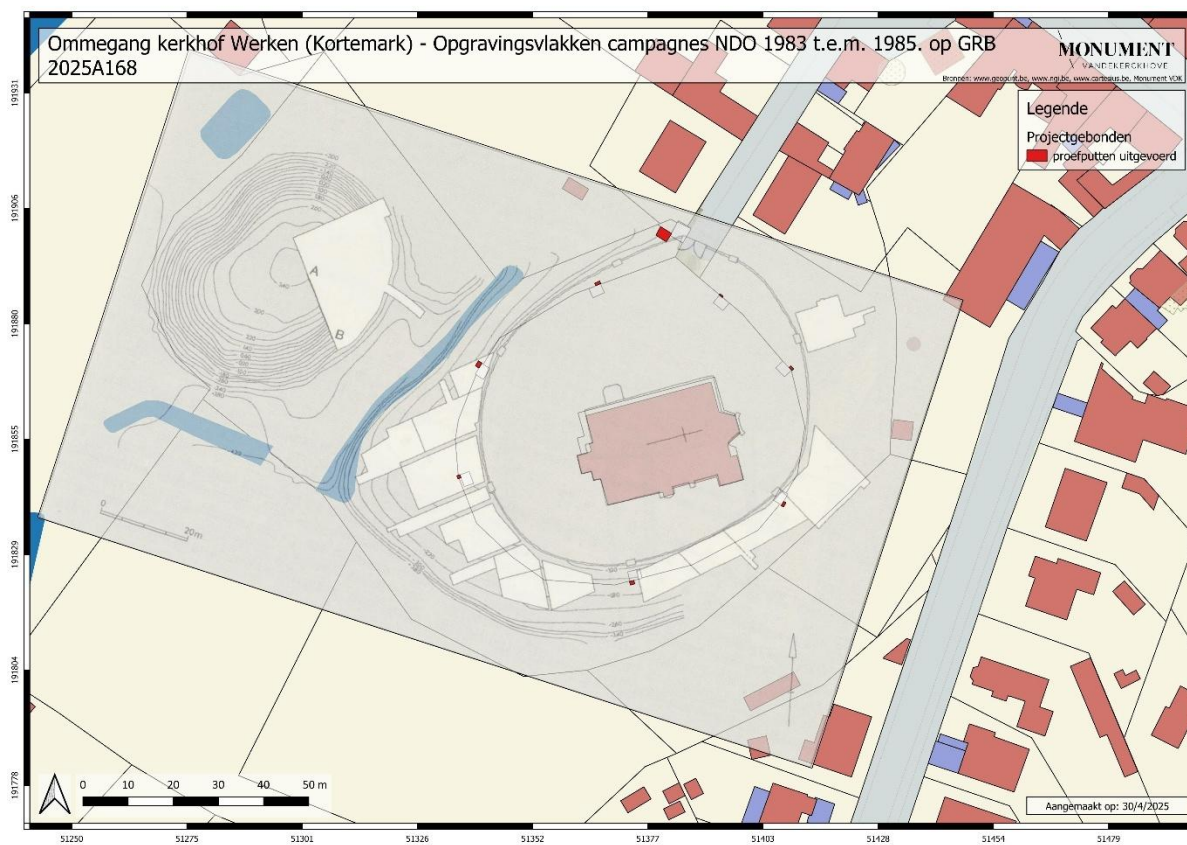
De gekende archeologische waarnemingen in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied betreffen in eerste instantie het betrokken projectgebied. De Hogen Andjoen (CAI 70589) is het restant van een middeleeuws mottekasteel. De site kent een lange en bewogen onderzoekshistoriek die reeds start in 1861 met een onderzoek door Vandenbussche. Over dit onderzoek is niet heel veel geweten behalve dat de opgravers tot het besluit kwamen dat de Hoge Andjoen een Romeinse offerplaats moest zijn geweest. In 1904 volgde een opgraving door de Société Royale d'Archéologie de Bruxelles, onder leiding van Claerhout. Diverse sleuven werden aangelegd op het heuvellichaam. Het materiaal situeerde de opwerping in de middeleeuwen waarna de interpretatie als mottekasteel volgde. Daarnaast werd een oversteekplaats, voetbrug in de Handzamevallei opgegraven. Die bestond uit houten palen die kruislings in de grond staken. Daartussen lagen houten planken en twijgen met daarboven steenslag. Het zou gaan om een voetbrug over de Handzamevaart die werd aangetroffen bij de aanleg van de steenweg Werken-Zarren op het einde van de 19de eeuw. De eerste vermeldingen daarvan gaan terug tot de 18de eeuw.

In 1954 werd er opnieuw beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd door T'Jonck en Slembrouk. Zij herkenden een opwerping in meerdere fasen. De oorsprong van de nederzetting situeerden ze in de 9de eeuw. Volgens hen was de Hoge Andjoen aanvankelijk een terp en uitvalsbasis voor het hoeden van schapen in de Handzamevallei.

Van 1983 tot 1985 werden er een aantal opgravingscampagnes georganiseerd onder impuls van de Nationale Dienst voor Opgravingen (NDO) en de gemeente Werken onder leiding van De Meulemeester en Vanthournout⁶ (zie Figuur 35), waarbij de focus aanvankelijk lag op het neerhof.

⁵ HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, vanaf p. 604.

⁶ DE MEULEMEESTER J., VANTHOURNOUT C., 1984, 1985 en 1986.

Figuur 35: Overzicht van de opgravingsvlakken van het NDO van 1983 t.e.m. 1985. In rood de uitgevoerde proefputten uit de huidige campagne (© DE MEULEMEESTER J & VANTHOURNHOUT C., 1986, p. 105).⁷

Bij de start werd er een brede verkenningssleuf aangelegd in het westelijk deel van het neerhof (Figuur 36). Hierbij kwamen bewoningssporen uit de Late steentijd tevoorschijn in de vorm van een zeer dunne bewoningslaag met verschillende silexfragmenten, maar geen structuren. Duidelijker zijn de sporen (kuilen, palen), die volgens de aardewerkvondsten aan de Romeinse periode moeten worden toegewezen. Er is geen aflijnbaar stratigrafisch verschil tussen de Romeinse en de vroegmiddeleeuwse bodem. Aan deze bodemlaag kunnen meerdere structuren worden gekoppeld, waaronder 2 hutkommen en een houten afsluiting de voornaamste zijn. Deze bodem wordt naar de rand van het latere neerhof toe begrensd door een ongeveer 4m brede en 1,25m diepe gracht. Boven dit geheel vinden we een laag die overgaat in de dikke bouwlaag, wat de ophoging op ca. 1m boven de vroegmiddeleeuwse bodem brengt. In het zuidoostelijk kwadrant van het neerhof zijn sporen van een palenstructuur gevonden, bestaande uit twee parallelle rijen palen over een lengte van 70m. De palen, vierkant tot rechthoekig en 25-40cm dik, volgen de rand van het neerhof

⁷ Er is afwijking tussen enerzijds het GRB en het door de initiatiefnemer bezorgde opmetingsplan van het voorhof en anderzijds de orthofoto's. Voor de localisatie van de kapellen op het archeologisch plan is het GRB/opmetingsplan als basis gebruikt. De plannen van het NDO lijken zich voor de situering van de kapellen te hebben gebaseerd op orthofoto's. Ook het NO uiteinde van de boorraai van SYNTAR 17, geprojecteerd op een orthofoto, gaat daardoor op het GRB tot op het kerkhof, ipv op de grasberm van de kapellen.

en de gracht. Ter hoogte van de zuidoosthoek van de kerk zijn tussenliggende palen en een verstevigde structuur aangetroffen. Balken en planken verbinden de palen op één niveau, net boven de vroegmiddeleeuwse bodemlaag. De ophoging van de grond lijkt samen te vallen met de constructie en kan wijzen op een houten weergang of een ringwalstructuur.

Tijdens de tweede campagne⁸ op het neerhof van de Hoge Andjoen werden de eerdere bevindingen bevestigd en werden sporen van bewoning blootgelegd vanaf de Late Steentijd, met vondsten uit de IJzertijd en de Romeinse periode. Belangrijke ontdekkingen zijn bewerkte silexfragmenten, Romeinse palen en greppels, een houten waterput en terra sigillata-aardewerk. Uit de vroege middeleeuwen stammen greppels en een complex ingangssysteem, mogelijk als verdedigingsstructuur. De 12de-eeuwse fase omvat een palissade van twee parallelle rijen palen over 150m, verbonden met balken en planken (Figuur 36). De ophoging van het neerhof gebeurde gelijktijdig met de constructie, waarschijnlijk als aarden omwalling met een palissade en weergang. De motte werd toen, ondersteund door witbakkend maaslands aardewerk (Andenne I-aardewerk (1075-1175)), gedateerd in de 12de eeuw.

De derde opgravingscampagne⁹ op het neerhof bevestigde de aanwezigheid van een verdedigingsstructuur met een aarden wal en dubbele palissade, die doorliep tot aan de mottegracht (Figuur 36). De rand tegenover de motte was lichter versterkt. Onder het wallichaam werden vroegmiddeleeuwse sporen gevonden, waaronder een hutkom, dat deel moet hebben uitgemaakt van een ruimer gebouw. In 1985 werd ook op het opperhof gegraven. Daarbij werd de opwerpingsmethode in detail bestudeerd wat wees op een ophoging van de heuvel tot 6,5m in drie grote fasen verspreid door de tijd. Telkens was de ophogingstechniek dezelfde: de aanleg van een ringwal die dan werd opgevuld en genivelleerd.

Na 1985 nam de gemeente Werken het onderzoek over. Tot 1991 werd er verder gegraven op zowel opper- als neerhof. In de motteheuvel werden een 9-tal lagen herkend en gedateerd. Vanthournout zag in elk van die lagen een bewuste menselijke ophoging. De Meulemeester bleef echter bij de drie principale ophogingsfasen met daartussen periodes van erosie, gebruik als veeweide en bodemvorming door het tijdelijk onderbreken van de ophogingswerken, mogelijk omwille van aanhoudend slecht weer en waterproblemen.

⁸ DE MEULEMEESTER J., VANTHOURNOUT C., 1985.

⁹ DE MEULEMEESTER J., VANTHOURNOUT C., 1986.

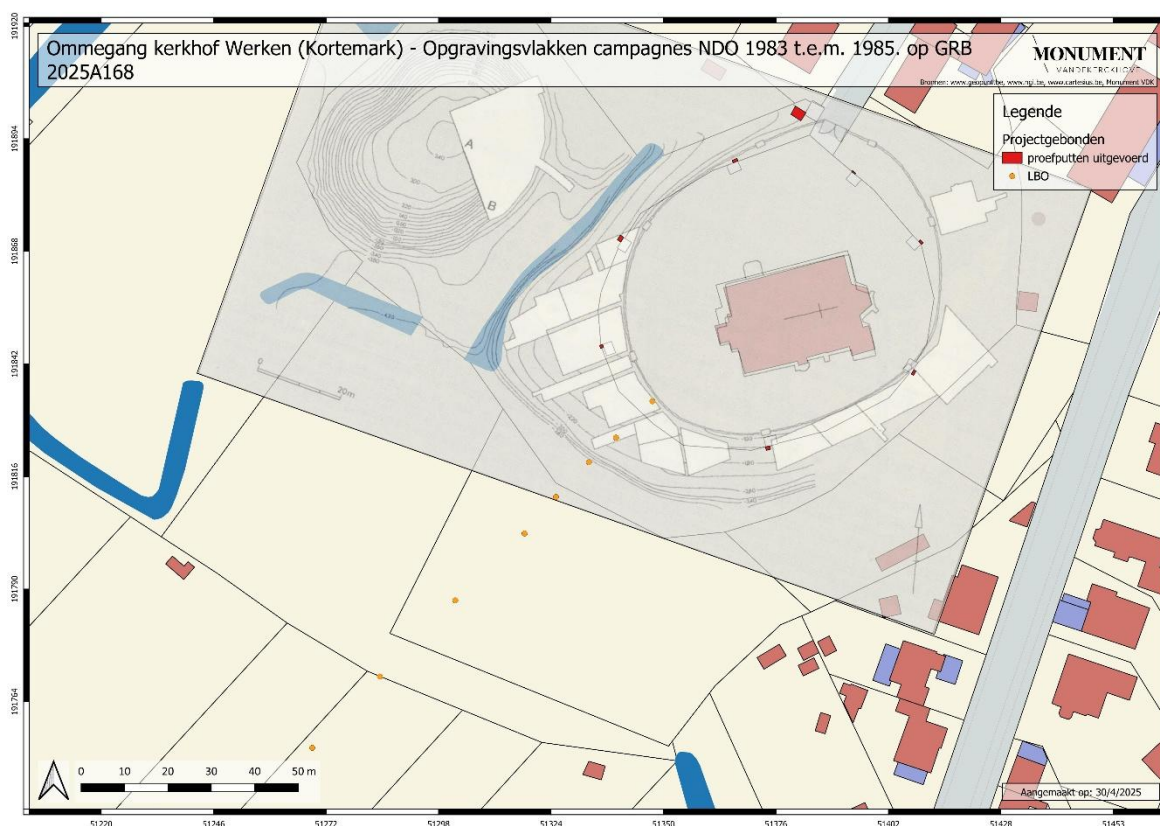

Figuur 36: Sporenplan voorhof van campagnes 1983 (rood, 1984 (geel) en 1985 (blauw) (© DE MEULEMEESTER J & VANTHOURNHOUT C., 1986, p. 106.).

Na de opgravingscampagnes kon er tot het volgende besluit gekomen worden:

- Tweeledige en omgrachte vlaknederzetting op woonterras uit de Karolingische periode te dateren tussen 850 en 950 n.C..
- Een houten gebouw op het opperhof dat werd gebouwd tussen 975 en 978 n.C..
- In het laatste kwart van de 10de eeuw: aanleg van een experimentele kernmotte met een hoogte van circa 2,5m.
- In de tweede helft van de 11de eeuw wordt een volwaardig mottekasteel aangelegd, waarbij de heuvel wordt opgehoogd tot 5m en versterkt met een palissade; tevens wordt het neerhof voorzien van een wal en palissade.
- Tijdens de 12de eeuw wordt de motteheuvel verder verhoogd tot een hoogte van 7m.

Recentelijk werd er nog een landschappelijk booronderzoek¹⁰ uitgevoerd op en rond het neerhof (Figuur 37, Bijlage 1). Dit leverde informatie op over de bodemopbouw, waarbij de bovenste drie niveaus verband hielden met menselijke activiteit. Analyse van een grachtvulling toonde aan dat het water oorspronkelijk zoet, stilstaand en redelijk diep was, zonder tekenen van stroming of droogvallen. De hoge (grond)waterstand komt overeen met de nabijheid van de Handzamebeek. Enkele zoutwaterindicatoren duiden op een minimale getijdeninvloed, mogelijk door occasionele overstromingen bij springtij. De omgeving moet ten tijde van de opvulling van de gracht zeer sterk ontbost geweest zijn. Er zijn aanwijzingen voor gebruik van de gronden als weide en als akkerland waar graan, hennep en boekweit werden geteeld.

Figuur 37: Overzicht opgravingscampagnes 1983, 1984, 1985 en boorcampagne 2023 (© DE MEULEMEESTER J & VANTHOURNHOUT C., 1986, p. 105; HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, p. 617.) (Bijlage 1).

Ten zuidwesten van het projectgebied loopt van noord naar zuid de Steenstraat (CAI 70572, 70576, 70581), waar in 1894 een reeks pijlers, dwarsliggers en een bed van stenen werden gevonden, welke resten van een baan zouden zijn. Hierdoor wordt de Steenstraat gelinkt aan de Romeinse heirbaan Cassel-Aardenburg.

¹⁰ HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, vanaf p. 616.

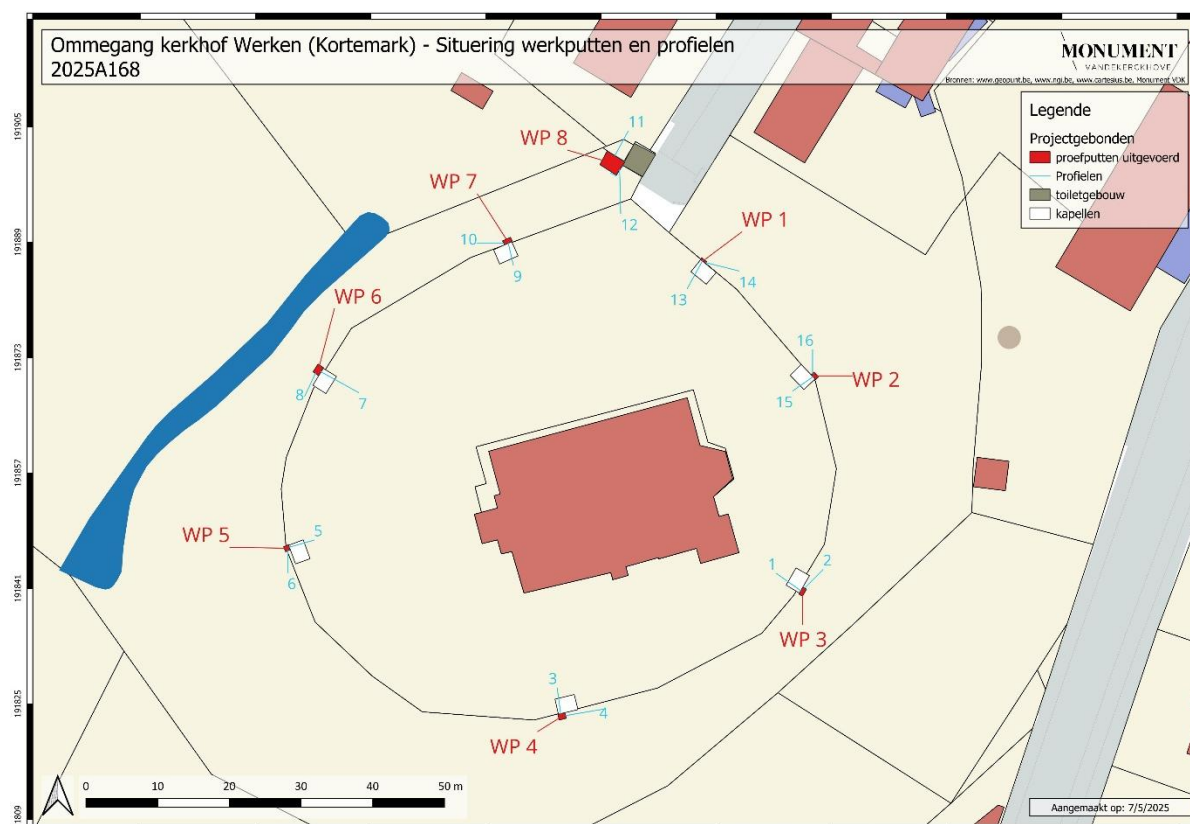
6. RESULTATEN

Er wordt eerst gestart met de beschrijving van de inspectieputten tegen de kapellen om vervolgens de grotere proefput ter hoogte van de geplande citerne te behandelen. Voor een situering van de verschillende inspectieputten en profielen wordt verwezen naar Figuur 38 en bijlage 2.

6.1. Inspectieputten tegen de kapellen

Tegen elk van de 7 kapellen werd tegen een hoek aan de buitenwaartse (weg van de kerk) zijde van de kapel een inspectieput geplaatst teneinde de funderingswijze van de kapel na te gaan. Van elke inspectieput werden de zijde van de kapelfundering geregistreerd evenals het profiel haaks op de kapelfundering. Indien niet relevant werd geen tekening gemaakt maar enkel gefotografeerd.

Hieronder worden per werkput de stratigrafie en de aangetroffen lagen en sporen besproken. Algemeen werd aan de opstand van de kapel telkens spoornummer 1 toegekend. Deze was immers voor alle kapellen dezelfde en bestond uit rode baksteen (17,5 x 7,5 x 4,5cm) met een zeer harde grijzig witte kalkmortel. De gevels van de kapellen waren wit gekalkt.

Figuur 38: Situering inspectieputten en profielen geprojecteerd op kadaster (bron: geopunt.be) (Bijlage 2).

6.1.1. Inspectieput 1

Figuur 39: Zicht vanuit het noorden op kapel en WP1.

Figuur 40: WP 1.

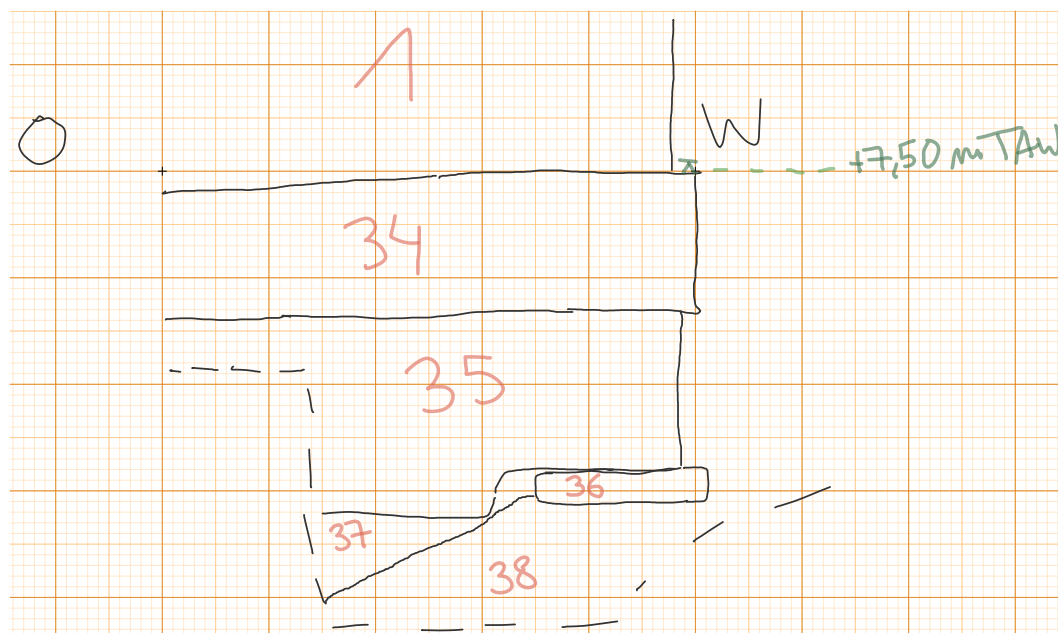
Figuur 41: WP1 – zuidprofiel 13.

Figuur 42: WP1 – zuidprofiel 13 - detail.

Figuur 43: WP1 – zuidprofiel 13 – detail.

Figuur 44: WP 1 – profieltekening zuidprofiel 13, schaal 1/20.

Figuur 45: WP1 – oostprofiel 14.

Inspectieput 1, ca. 0,90 x 0,30m, situeerde zich op het huidige kerkhof ten noorden van het voorhof (Figuur 38). In profiel 13 (Figuur 41, Figuur 43, Figuur 44) bestond de kapel bovengronds aan de basis uit een ca. 26cm hoge plint S34, vermoedelijk uit hetzelfde materiaal als de rest van de opstand (S1) maar bestreken met een dunne donkergrijze specie met kalkstippen. De fundering S35 zelf was ca. 40cm diep en bestond uit gele baksteen (? x 10 x 6cm) in een harde witte kalkmortel. Het baksteenformaat was moeilijk af te lezen aangezien de fundering langs haar buitenzijde met mortel leek te zijn bestreken. Fundering S35 lijkt gebouwd op een rij losse gele bakstenen S36 (? x 10 x 6cm) die niet gevat zitten in mortel. Het is onduidelijk of dit restanten betreffen van de afbraak van een vorige kapel.

Profiel 14 (Figuur 45), haaks op de kapel, werd niet getekend. De insteek van de nabijgelegen grafkelder was hier zichtbaar.

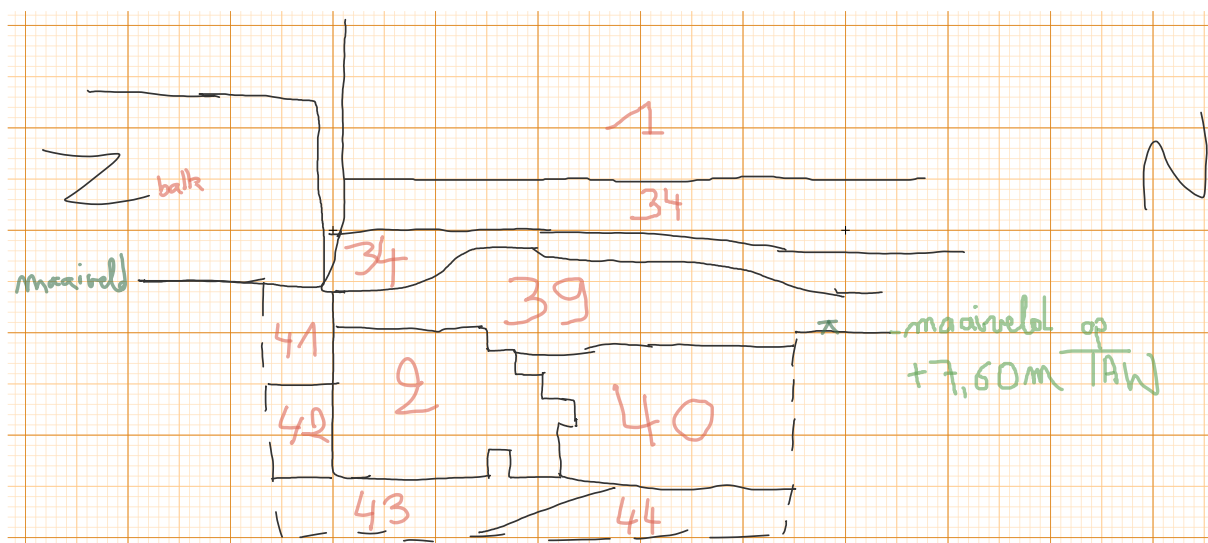
6.1.2. Inspectieput 2

Figuur 46: Zicht vanuit het noorden op WP2.

Figuur 47: WP2 – westprofiel 15.

Figuur 48: WP2 – profieltekening westprofiel 15, schaal 1/20.

Figuur 49: WP2 – noordprofiel 16.

Inspectieput 2, ca. 0,90 x 0,50m, situeerde zich eveneens op het huidige kerkhof en ten oosten van werkput 1 (Figuur 38). Zoals zichtbaar in profiel 15 (Figuur 47, Figuur 48) was de kapel bovengronds aan de basis eveneens over een hoogte van ca. 22cm bestreken met dunne donkergrijze specie met kalkstippen (S34). S39 (gele baksteen, 21,5 x 10 x 6cm, grijs witte kalkmortel) betreft wellicht deel van S34 en was initieel mee bestreken maar de specie was lokaal weg geërodeerd. S39 rust zelf op de fundering van de kapel die ca. 40cm diep ging t.o.v. het maaiveld. Op de hoek bestond de fundering uit een fijn afgewerkte blok S2 van gele baksteen (21 x 9,5 x 5,5cm, lichtgrijze kalkmortel met kalkstippen). De rest van de fundering bestaat uit losse, schijnbaar gestorte, baksteenfragmenten (S40, ? x 9 x 6cm). Mogelijk behoren deze toe aan de afbraak van een oudere versie van de kapel?

Profiel 16 (Figuur 49Figuur 45), haaks op de kapel, werd niet getekend. In dit profiel is wel duidelijk dat laag S44 vergraven werd voor het storten van S40.

6.1.3. Inspectieput 3

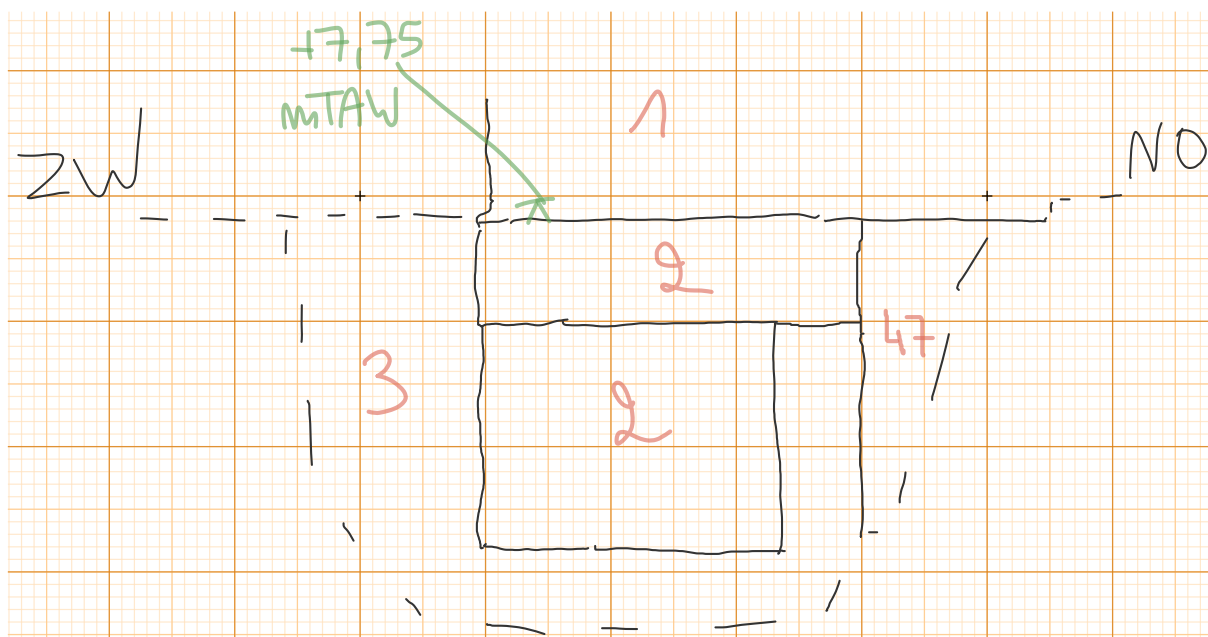
Figuur 50: WP3 genomen van uit het oosten.

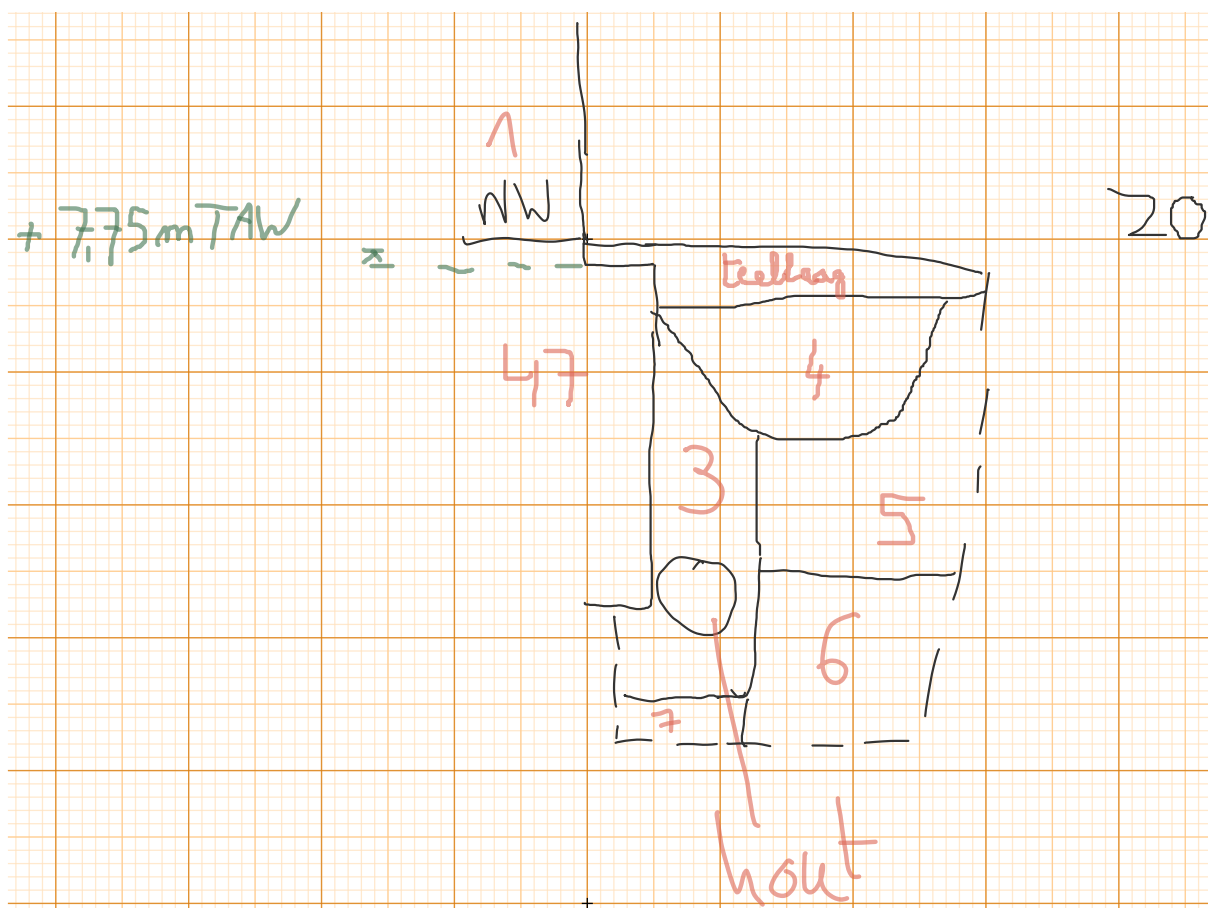
Figuur 51: WP3 – westprofiel 1.

Figuur 52: WP3 – westprofiel 1 – detail.

Figuur 53: WP3 – profieltekening westprofiel P1, schaal 1/20.

Figuur 54: WP3 – profieltekening noordprofiel 2, schaal 1/20.

Figuur 55: WP3 – noordprofiel 2.

Inspectieput 3, ca. 1,10 x 0,60m, situeerde zich aan de oostzijde van het voorhof (Figuur 38). Op profiel 1 (Figuur 51, Figuur 52, Figuur 53) zijn opnieuw, maar sterk geërodeerd, onderaan opstand S1 van de kapel restanten zichtbaar van het bestrijken van de muur met een dunne donkergrijze specie met kalkstippen. De fundering is op de hoek, net als in werkput 2, opgebouwd uit een fijn afgewerkte fundering S2 bestaande uit gele baksteen (21 x 9,5 x 5,5cm, lichtgrijze kalkmortel met kalkstippen). De fundering is hier ca. 56cm diep t.o.v. het maaiveld. Fundering S2 kent een onderbreking maar lijkt vervolgens in noordoostelijke richting tegen een stratigrafisch oudere fundering S47 (gele baksteen, .x.x5,5) te zijn gebouwd. Net als in werkputten 1 en 2 is hier ook een fasering zichtbaar die aan een oudere kapel kan toebehoren.

Profiel 2 (Figuur 54, Figuur 55), haaks op de kapel, vertoont een mogelijke insteek S3 voor de fundering S47. Het gegeven dat S3 nog meer dan 10cm dieper gaat dan de onderzijde van S47 maakt dit echter twijfelachtig. S3 en S7 lijken eerder samen deel uit te maken van een uitgraving los van de kapel. Daarnaast is direct onder de teellaag een ca. 40cm dik ophogingspakket S5 zichtbaar dat zelf mogelijk een oude A-horizont S6 afdekt. De kleine oppervlakte maakt een éénduidige interpretatie moeilijk.

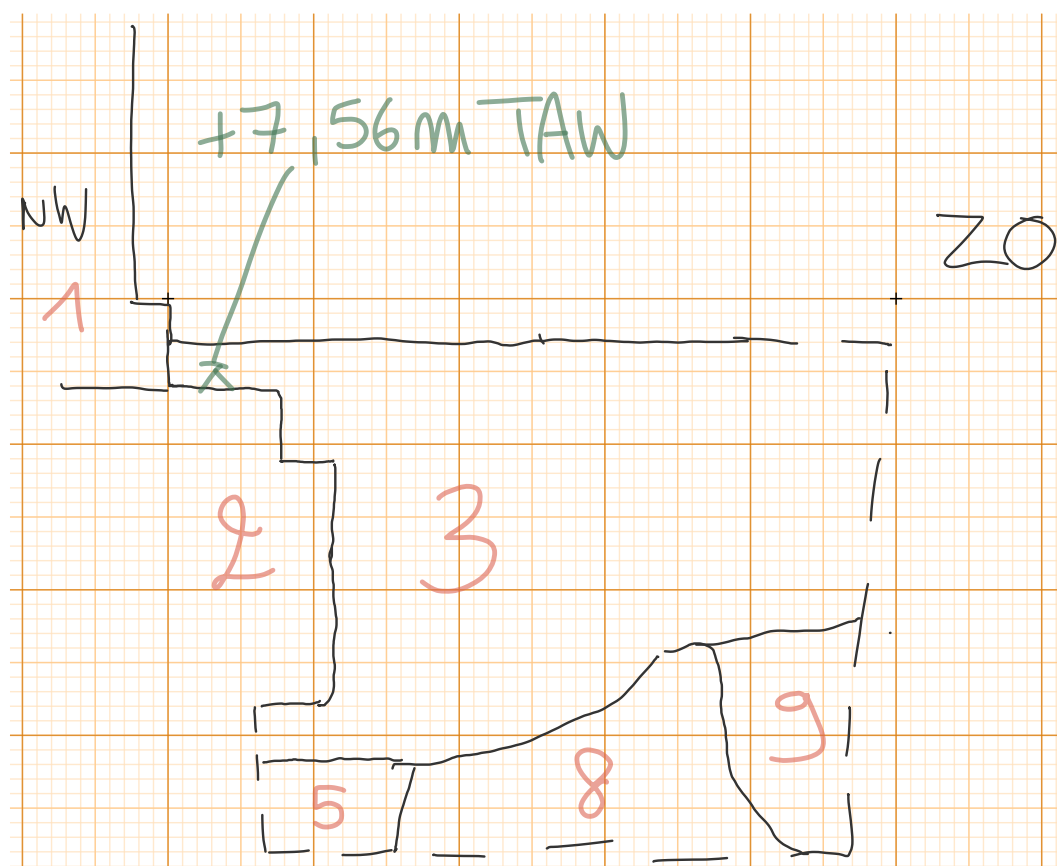
6.1.4. Inspectieput 4

Figuur 56: WP4 genomen vanuit het zuiden.

Figuur 57: WP4 – oostprofiel 4.

Figuur 58: WP4 – profieltekening oostprofiel 4, schaal 1/20.

Figuur 59: WP4 – noordprofiel 3.

Inspectieput 4, ca. 1 x 0,80m, situeerde zich aan de zuidzijde van het voorhof (Figuur 38). Op profiel 3 (Figuur 59) is te zien dat de opstand S1 van de kapel, met opnieuw aan de voet restanten van een donkergrijze specie met kalkstippen, over een breedte van ca. 60cm, te rekenen vanaf de ZW-hoek, niet is gefundeerd. De kapel rust daar direct op de teellaag. Onder de teellaag situeren zich grote losse brokken bakstenen metselwerk. Bakstenen fundering S2 start pas vanaf ca. 60cm vanaf de ZW-hoek en gaat tot ca. 50cm onder het maaiveld (zie ook profiel 4, Figuur 57, Figuur 58).

6.1.5. Inspectieput 5

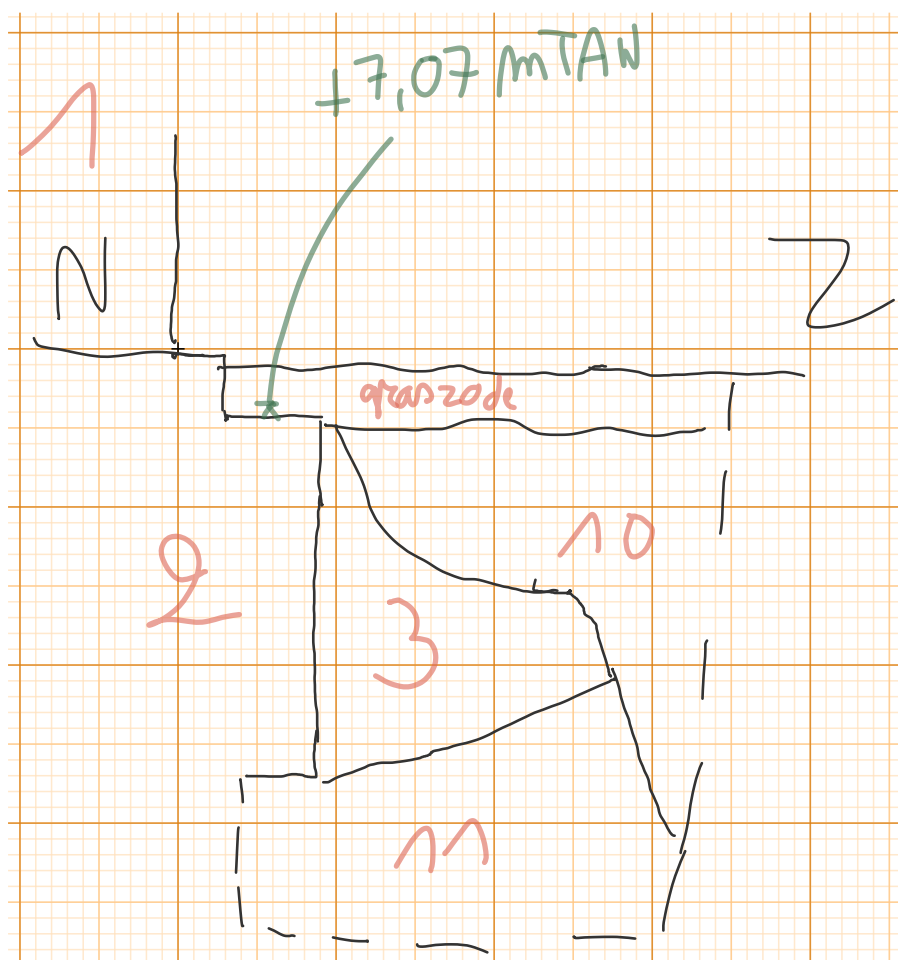
Figuur 60: WP 5 genomen vanuit het westen.

Figuur 61: WP5 – noordprofiel 5.

Figuur 62: WP5 – oostprofiel 6.

Figuur 63: WP5 – profieltekening oostprofiel 6, schaal 1/20.

Inspectieput 5, ca. 0,70m² groot, situeerde zich aan de westzijde van het voorhof (Figuur 38). Op profiel 5 (Figuur 61) is de opstand S1 van de kapel geplaatst op een mooi afgewerkte fundering S2 die tot op ca. 54cm diep onder het maaiveld gaat (zie ook profiel 6; Figuur 62, Figuur 63).

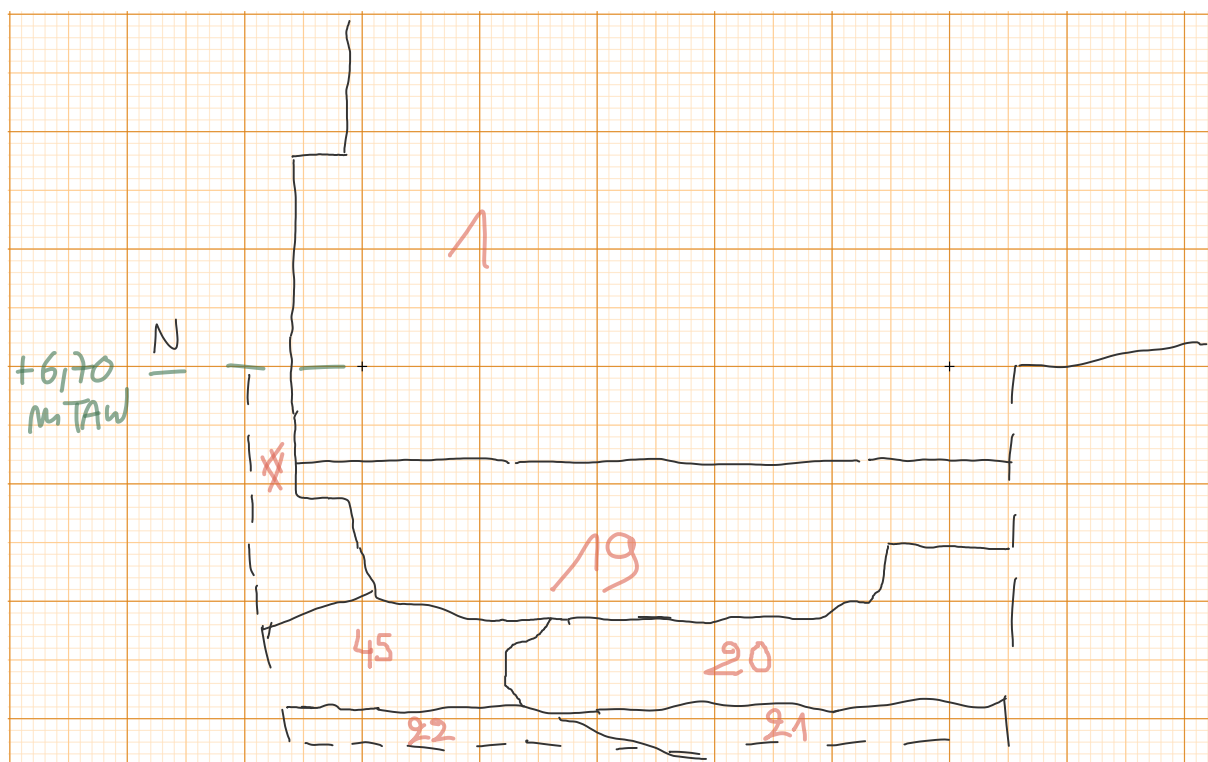
6.1.6. Inspectieput 6

Figuur 64: WP6 genomen vanuit het westen.

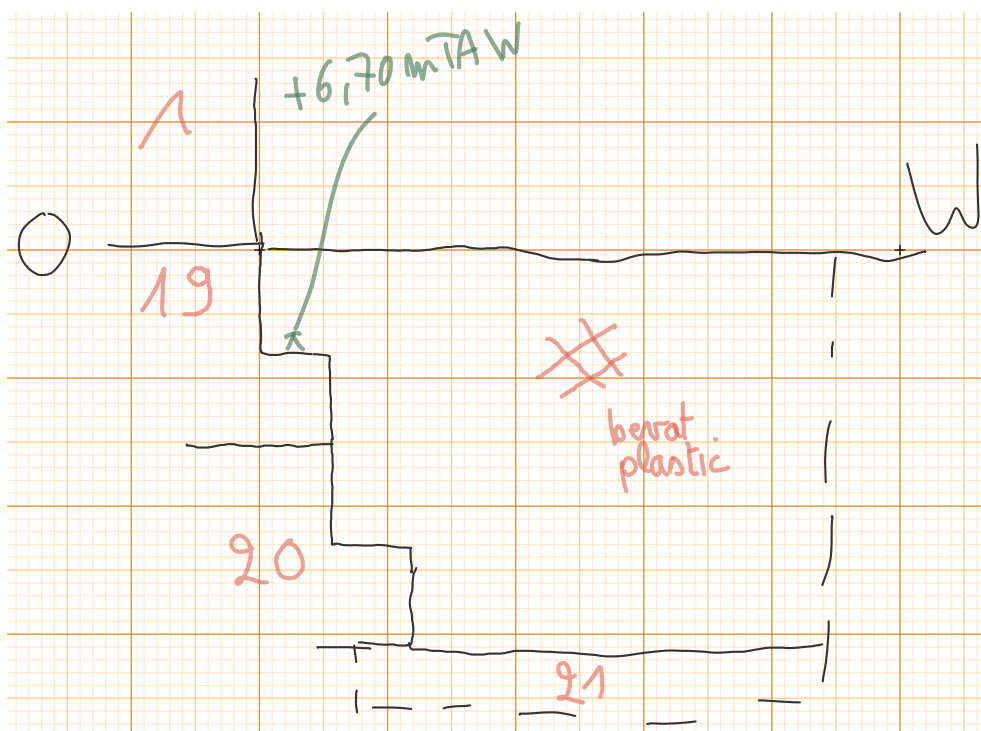
Figuur 65: WP6 – oostprofiel 7.

Figuur 66: WP6 – profieltekening oostprofiel 7, schaal 1/20.

Figuur 67: WP6 – zuidprofiel 8.

Figuur 68: WP6 – profieltekening zuidprofiel 8, schaal 1/20.

Figuur 69: Zicht vanuit het noordwesten op WP6 en P7 en P8 waarbij de verschillende oriëntaties zichtbaar zijn tussen fundering S19 en fundering S20.

Inspectieput 6, ca. 1,3 x 0,90m, situeerde zich aan de westzijde van het voorhof (Figuur 38). Op profiel 7 (Figuur 65, Figuur 66) is te zien dat de fundering tot ca. 60cm diep onder het maaiveld gaat. Binnen deze fundering zijn verschillende delen merkbaar. Fundering S19 is ca. 26cm diep en bestaat uit gele baksteen (19,5 x 11,5 x 5,5cm) in een harde witte kalkmortel. Deze fundering lijkt in opbouw overeen te komen met de afgewerkte fundering S2 zoals zichtbaar in andere kapellen maar gebruikt bakstenen van een ander formaat. De opstand van de kapel staat rechtstreeks op deze fundering.

Onder fundering S19 situeert zich een iets anders georiënteerde (Figuur 69) fundering S20 eveneens bestaande uit gele baksteen (21,5 x 11 x 5,5cm) maar in een bruinig gele zandmortel met kalkstippen. Op de NW-hoek van de fundering situeren zich grote baksteenbrokken S45 zonder metselverband. Het lijkt alsof S20 de fundering betreft van een oudere kapel waarna baksteenbrokken S40 gebruikt zijn om de basis te vergroten alvorens de nieuwe fundering S19 te plaatsen voor de huidige kapel in opstand S1.

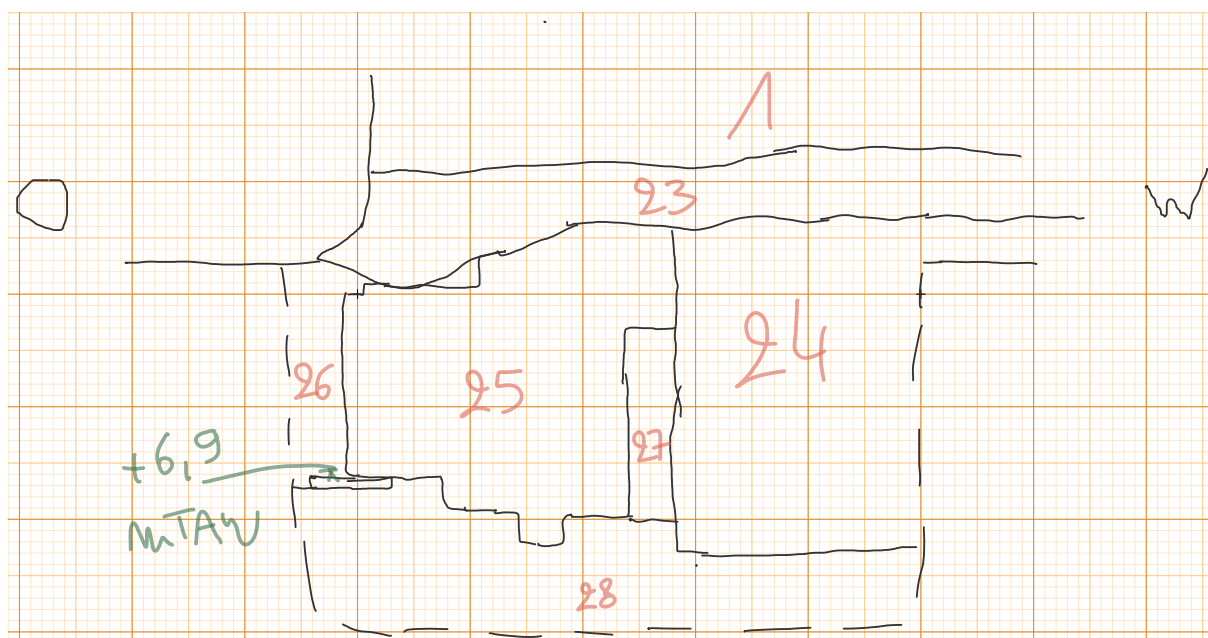
6.1.7. Inspectieput 7

Figuur 70: WP7 genomen vanuit het noorden.

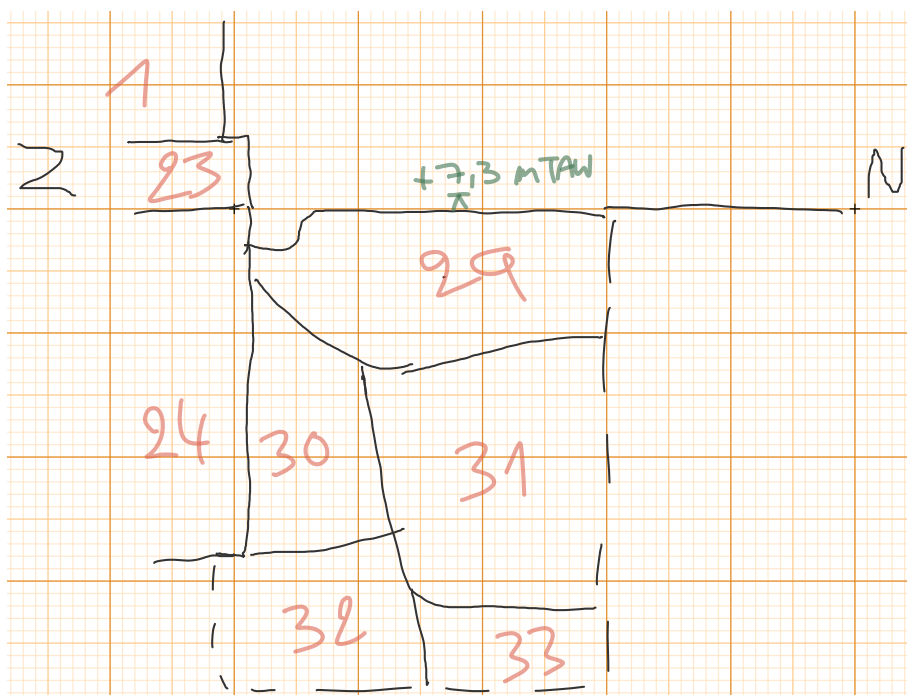
Figuur 71: WP7 – zuidprofiel 9.

Figuur 72: WP7 – profieltekening zuidprofiel 9, schaal 1/20.

Figuur 73: WP7 – westprofiel 10.

Figuur 74: WP7 – profieltekening westprofiel 10, schaal 1/20.

Inspectieput 7, ca. 1,20 x 0,60m, situeerde zich aan de noordzijde van het voorhof (Figuur 38). Op profiel 9 (Figuur 71, Figuur 72) is te zien dat de fundering tot ca. 56cm diep onder het maaiveld gaat. Zoals ook bij andere kapellen waargenomen, is de voet van de opstand van de kapel over een hoogte van ca. 12cm met een donkergrijze specie met kalkstippen besmeerd (S23). De fundering lijkt uit twee delen te bestaan waarbij het er op lijkt dat fundering S24 het oudste deel betreft en mogelijk teruggaat op een oudere kapel? Fundering S24 is mooi afgewerkt en bestaat uit rode en gele baksteen (20 x 9,5 x 5cm) in een harde witte kalkmortel. Op een later ogenblik, mogelijk bij de bouw van de nieuwe kapel waarbij de funderingsbasis naar het noorden werd uitgebreid, werd tegen fundering S24 een iets slordiger afgewerkte fundering S25 aangebouwd. Deze fundering in gele en rode baksteen (21 x 11 x 5cm) in een zeer zandige grijs witte kalkmortel met kalkstippen was tevens iets minder diep gefundeerd.

Profiel 10 (Figuur 73, Figuur 74) heeft gelijkenissen met profiel 6 in werkput 5 en laat geen duidelijke insteek zien voor fundering S24. Gezien de beperkte afmetingen van het profiel is het echter niet mogelijk de verschillende pakketten eenduidig te interpreteren. Het is alvast duidelijk dat er op het voorhof niet alleen sterk is opgehoogd maar dat er grootschalige vergravingen hebben plaatsgevonden.

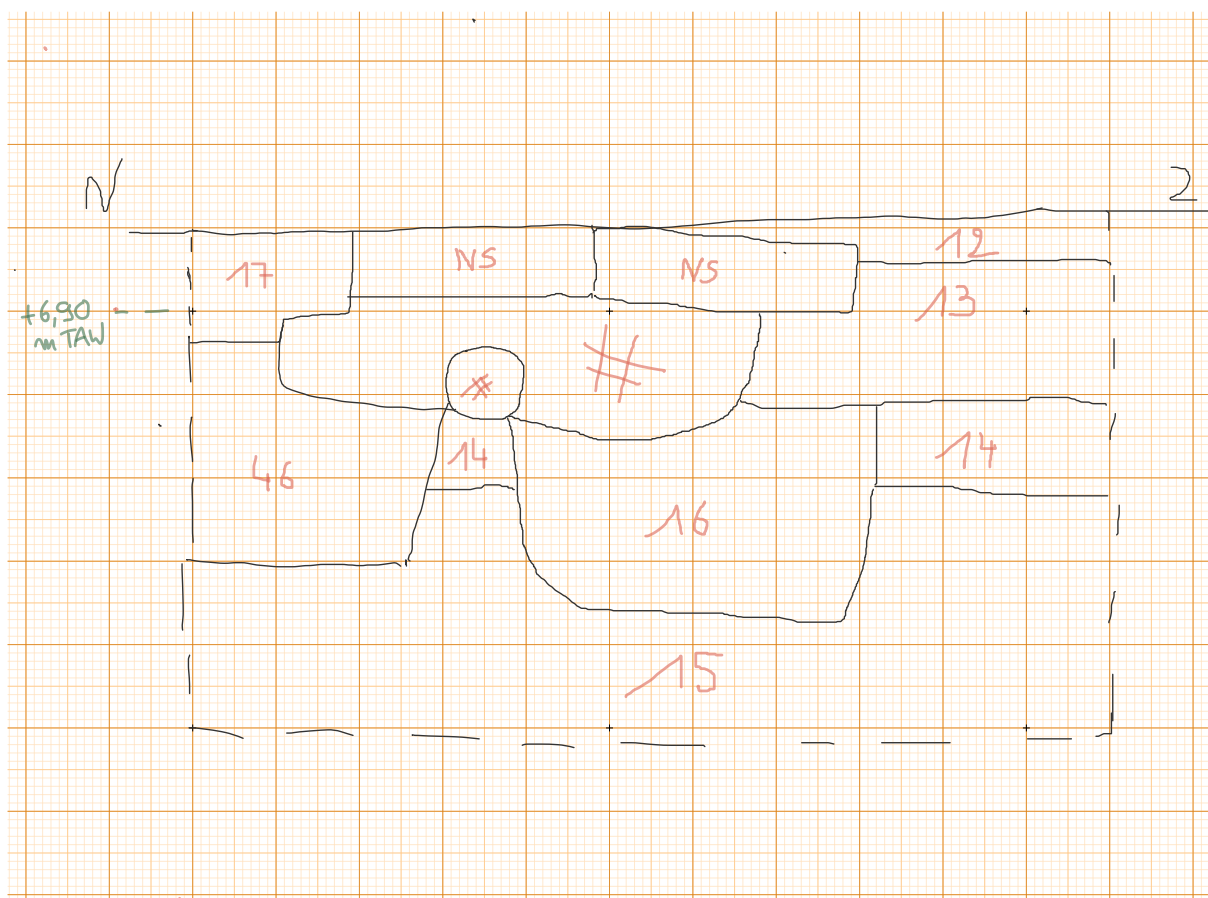
6.2. Inspectieput tegen voormalig toiletgebouw en citerneput

Figuur 75: WP8 – oostprofiel 12.

Figuur 76: WP8 – oostprofiel 12 – detail.

Figuur 77: WP – profieltekening oostprofiel 12, schaal 1/20.

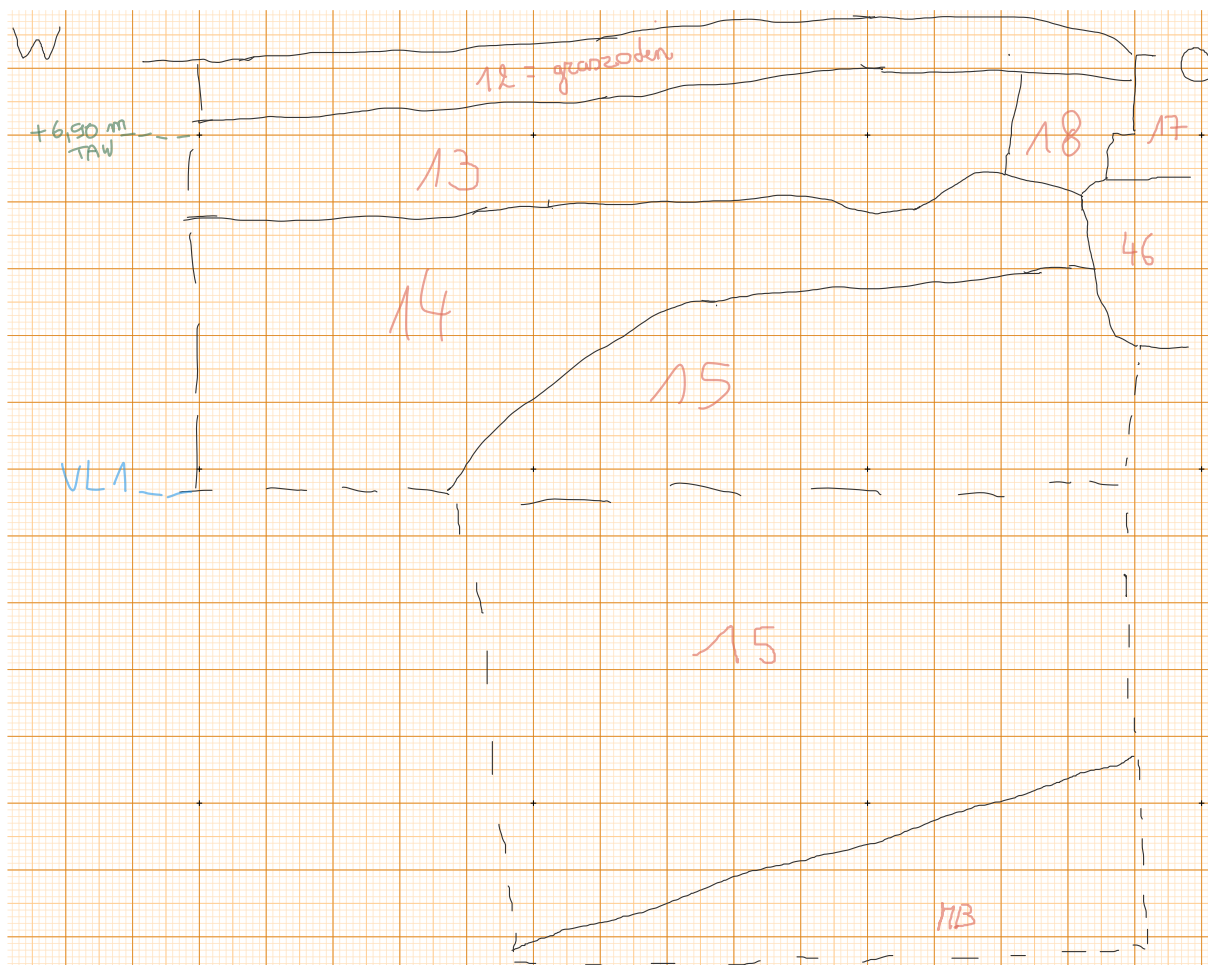
Figuur 78: WP8 – noordprofiel 11.

Figuur 79: WP8 – noordprofiel 11 – detail.

Figuur 80: WP8 – vlak 1 op ca. +5,80m TAW of ca. 1,30m onder maaiveld.

Figuur 81: WP8 – profieltekening noordprofiel 11, schaal 1/20.

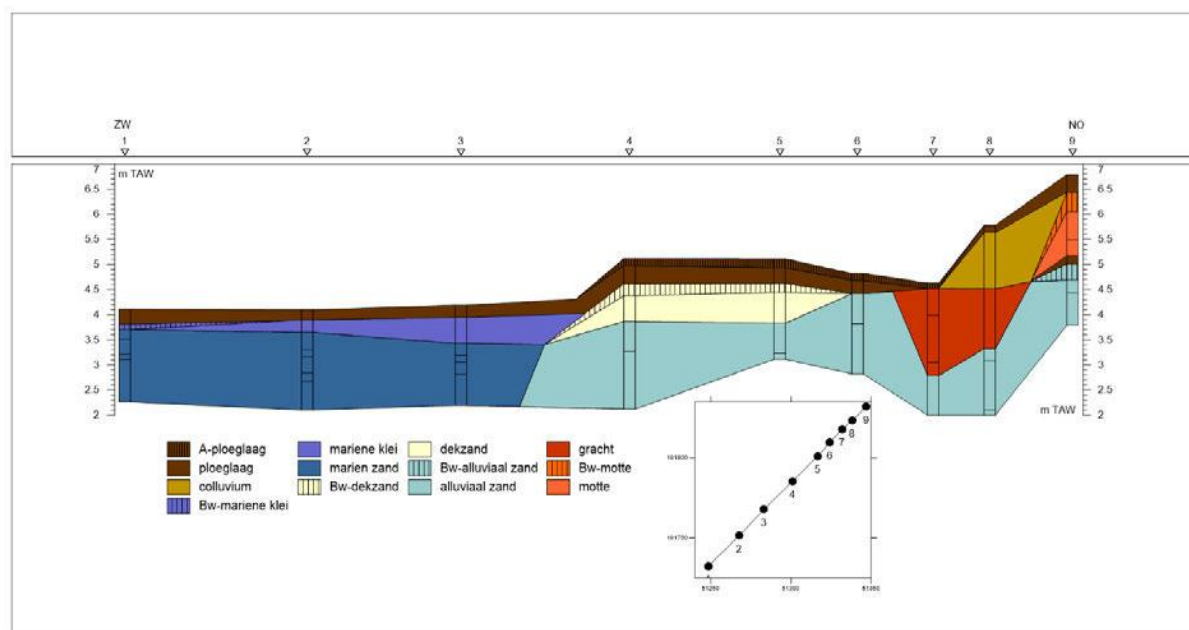
Inspectieput 8 was ca. 2,80m lang, 2,20m breed en situeerde zich aan de noordzijde van het voorhof en direct ten westen van het recent afgebroken toiletgebouw (Figuur 38). Er werd voor geopteerd om de put direct tot tegen de fundering S46 van het toiletgebouw te plaatsen zodoende ook direct zicht te hebben op de toestand van die fundering (Figuur 75). Er werd verdiept tot ca. 2,70m onder het maaiveld of tot op ca. +4,40m TAW. Vanaf ca. +5m TAW werd een pakket aangetroffen dat als moederbodem werd geïnterpreteerd.

Op profiel 12 (Figuur 75, Figuur 76, Figuur 77) is te zien dat het voormalige toiletgebouw nog uit 2 delen bestaat. Het bovenste deel S17 bestaat uit 4 rijen gele baksteen van 22,5 x 9,5 x 5,5cm in een licht bruinig gele zandmortel en is bewaard over een diepte van ca. 30cm. Wellicht is dit reeds deel van de opstand van het vroegere toiletgebouw. Deze staat zelf op een fundering van gele baksteen van ca. 50cm diep (tot op ca. +6,30m TAW) waarbij de buitenzijde van de fundering besmeerd is met een bruinig gele zandmortel waardoor het baksteenformaat niet zichtbaar is.

Centraal in het profiel is een recente plastic waterafvoerbuis zichtbaar waaronder een ca. 50cm diepe en 80cm brede kuil S16 aanwezig is. Op basis van het vondstmateriaal (o.a. faience, cfr. *infra*) wordt deze kuil gedateerd in de 19de – 20ste eeuw. Kuil S16 is zelf uitgegraven in een donker bruinig grijze vrij lemige zandleem S14 met restjes baksteen, houtskool en leisteen. Dit pakket wordt geïnterpreteerd als een nivelleringspakket op een colluviumpakket S15 waardoor het voorhof hier lokaal iets vergroot werd. Uit pakket S15 werd, naast enkele baksteen en leisteenfragmentjes, eveneens een fragment faience gerecupereerd (cfr. *Infra*). In profiel 11 (Figuur 78, Figuur 79, Figuur 81) is duidelijk zichtbaar dat S15 licht afhelt richting het NW, richting het opperhof. S14 laat een nog sterkere helling zien. Onder S15 situeert zich vanaf ca. +5m TAW een zandleempakket met roestvlekjes dat als de aanzet van de moederbodem werd geïnterpreteerd. Op dit niveau begon ook het grondwater op te komen.

Bovenstaande lijkt een iets ander beeld te geven dan boring 9 dat werd uitgevoerd binnen het syntheseproject omtrent mottekastelen in Vlaanderen.¹¹ Boring 9 situeert zich eveneens op de rand van het huidige voorhof maar aan de zuidwestelijke zijde (Figuur 37). Binnen deze boring bestaat de bodemopbouw uit een ploeglaag, een verweerde B-horizont, de ophoging van het voorhof, de oude ploeglaag en het natuurlijke alluviale zand (Figuur 82).

¹¹ HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, p. 622.

Figuur 82: Terreindoorsnede van de Hoge Andjoensite op basis van de landschappelijke boringen in het kader van het syntheseproject “Is het gras groener aan de andere kant van de heuvel? De studie van mottekastelen vanuit landschappelijk en beheersmatig perspectief” (© HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, p. 622).

6.3. Beschrijving vondsten

In totaal werden 15 inventarisnummers uitgeschreven (Bijlage 5). Gezien de beperkte hoeveelheid wordt al het materiaal hieronder aangehaald.

Het materiaal was afkomstig uit ophogingslaag S13, colluviumpakket S15 en kuil S16, allen in werkput 8, en laag S37 dat wordt gerelateerd aan de bouw van kapelfundering S35 in werkput 1. Het materiaal bestond uit glas, bouw materiaal (natuursteen en baksteen), bot en aardewerk. De bulk van het materiaal was afkomstig uit afvalkuil S16.

Hieronder wordt het vondstmateriaal per categorie besproken.

6.3.1. Aardewerk

Het aardewerk was afkomstig uit colluviumpakket S15 (1 faiencefragment, invnr. 4, Figuur 83) maar vooral uit afvalkuil S16. In de afvalkuil werden fragmenten van kookkan, kookpot en teil in rood aardewerk aangetroffen, evenals bloempotfragmenten in rood aardewerk en mogelijke kom- en kruikfragmenten in witbakkend en wit geglaazuurd aardewerk (invnr. 9, Figuur 84). Daarnaast werd ook 1 wandfragment industrieel wit aardewerk met print, 3 fragmenten Westerwald en verschillende fragmenten van borden in faience aangetroffen (o.a. Faience fine van Jemappes met blauw geschilderd bloemmotief, Faience fine van Boch uit La Louvière met zwart wit decor) (invnr. 10, Figuur 85).

Het materiaal wordt allemaal gedateerd vanaf ca. 19de eeuw.

Figuur 83: Faiencefragment met bloemmotief uit S15, invnr. 4.

Figuur 84: Fragmenten in witbakkend aardewerk en rood en rood geglaazuurd aardewerk uit afvalkuil S16, invnr. 9.

Figuur 85: Bordfragmenten in faience en witbakkend aardewerk uit afvalkuil S16, invnr. 10.

6.3.2. Metaal

Slechts 1 metaalfragment werd aangetroffen en dit was afkomstig uit ophogingslaag S13 in profiel 11 van werkput 8 (invnr. 2). Het betreft een ca. 38cm lange rechthoekige metalen staaf met centraal en er haaks op bevestigd, een montageplaat met vier bevestigingsgaten.

Figuur 86: Metalen object invnr. 2 uit laag S13.

6.3.3. Bot

Eén fragment dierlijk bot werd aangetroffen in afvalkuil S16 (invnr. 8, Figuur 87). Het fragment is aan 1 zijde afgezaagd wat wijst op slachtafval. Het fragment zelf kon niet direct nader geïdentificeerd worden.

Figuur 87: Dierlijk botfragment invnr. 8 uit afvalkuil S16.

6.3.4. Glas

Naast 2 losse vondsten vlak glas (invnr. 12, Figuur 86), waarvan één mogelijk afkomstig van een glasraam (groen met goud), werd sporadisch glas aangetroffen in laag S15, laag S37 en afvalkuil S16.

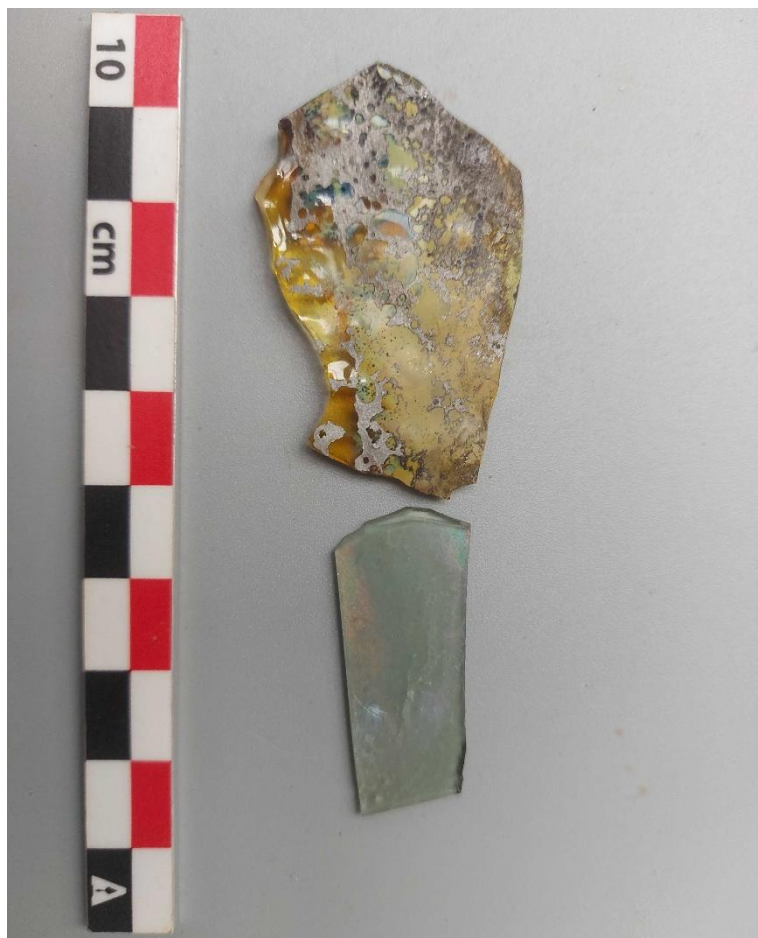
In colluviumpakket S15 betrof het drie fragmenten (invnr. 11 en 13, Figuur 89, Figuur 90) bestaande uit 1 fragment transparant vlak glas, 1 bodemfragment van een fles in donker glas en 1 fragment gekleurd en licht gelobd glas. Dat laatste heeft mogelijk, net als het gekleurde fragment in invnr. 12, een link met de nabijheid van de kerk.

Uit laag S37 werd 1 halsfragment gerecupereerd (invnr. 13, Figuur 91).

De bulk van het glas komt echter uit afvalkuil S16. Hierin werden, naast een geribbeld transparant fragment, verschillende wand-, bodem- en halsfragmenten van flessen in donker bruin/groen glas aangetroffen (invnr. 15, Figuur 92).

Figuur 88: mogelijk fragment vensterglas (invnr. 12).

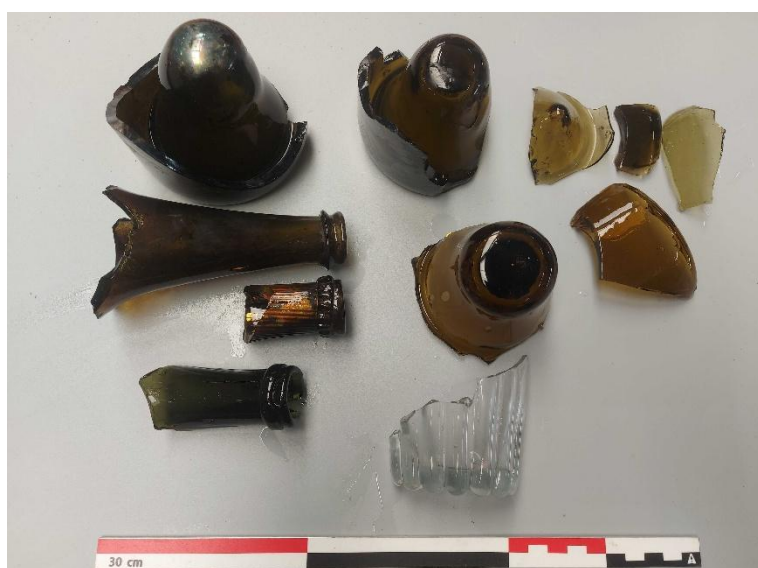
Figuur 89: Fragment transparant vlak glas en geerodeerd gelobd en gekleurd glas uit S15, invnr. 11.

Figuur 90: Bodemfragment van een fles uit S15, invnr. 13.

Figuur 91: Halsfragment van een glas in donker glas uit laag S37, invnr. 14.

Figuur 92: Glas uit afvalkuil S16, invnr. 15.

6.3.5. Natuursteen

Het aangetroffen natuursteen komt uit afvalkuil S16 en colluviumpakket S15. Het betreft allemaal bouw materiaal.

S15 bevatte 6 fragmenten leisteen en 3 fragmenten zandsteen (S15, invnr. 6, Figuur 93). Afvalkuil S16 bevatte 1 fragment ijzerzandsteen en 3 fragmenten zandsteen. (S16, invnr. 7, Figuur 94).

Figuur 93: Fragmenten zandsteen en leisteen uit S15, invnr. 6.

Figuur 94: Fragmenten ijzerzandsteen en zandsteen uit afvalkuil S16, invnr. 7.

6.3.6. keramisch bouw materiaal

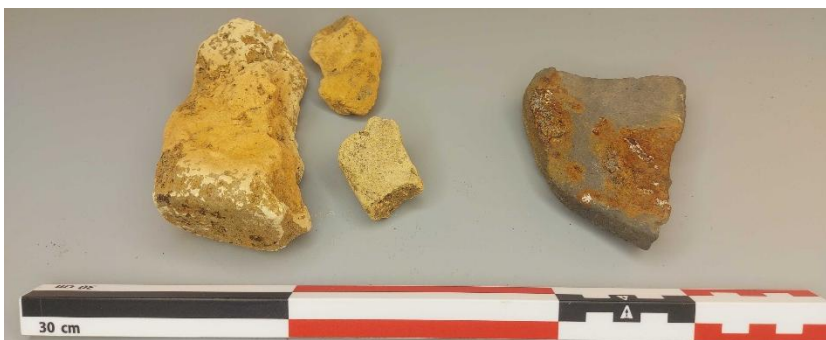
Keramisch bouw materiaal bestond uit bakstenen en dakornamenten. In ophogingslaag S13 werd een baksteen in grijze klei aangetroffen van 14 x 6 x 3cm (invnr. 2, Figuur 95). Deze wordt voorzichtig vanaf de 18de eeuw gedateerd. Een dakpanfragment met hol element (ventilatie? antefix?) in rood aardewerk werd aangetroffen in afvalkuil S16 (invnr. 3, Figuur 96). Uit pakket S15 werden fragmenten gele baksteen en een mogelijk tegelfragment in rood aardewerk gerecupereerd (invnr. 5, Figuur 97).

Figuur 95: Baksteen in grijze klei uit ophogingspakket S13, invnr. 2.

Figuur 96: Dakpanfragment in rood aardewerk met hol element uit afvalkuil S16, invnr. 3.

Figuur 97: Fragmenten bouw materiaal uit S15, invnr. 5.

6.4. NWO

Niet van toepassing. Nergens werden contexten aangetroffen die zich leenden tot staalname.

7. Interpretatie en waardering

7.1. Fundering kapellen

Figuur 98: WP1 – zuidprofiel 13.

Figuur 99: WP2 – westprofiel 15.

Figuur 100: WP3 – westprofiel 1.

Figuur 101: WP4 – noordprofiel 3.

Figuur 102: WP5 – noordprofiel 5.

Figuur 103: WP6 – oostprofiel 7.

Figuur 104: WP7 – zuidprofiel 9.

WP	volledig gefundeerd	diepte fundering	BK formaat (cm)	Indicatie oudere kapel	bewaring
1	Ja	40cm	. x10x6	Ja	goed
2	Ja	40cm	21,5x10x6	Ja	matig
3	Ja	56cm	21x9,5x5,5 .x.x5,5	Ja	goed
4	Nee	50cm	21x9,5x5,5	Ja	slecht
5	Ja	54cm	21x9,5x5,5	Ja	goed
6	Ja	60cm	19,5x11,5x5,5 21,5x11x5,5	Ja	goed
7	ja	56cm	20x9,5x5,5 21x11x5	Ja	matig

Tabel 1: Overzicht fundering kapellen per werkput.

	WP1	WP2	WP3	WP4	WP5	WP6	WP7
1891	36		47			20	24
1924-1925	35	2, 40	2	2	2	19, 45	25
1947-1950	1, 34	1, 34, 39	1	1	1	1	1, 23

Tabel 2: Spoornummers gelinkt aan fasering volgens interpretatie.

Over de kapellen is historisch niet zoveel geweten. Vermoedelijk dateert de ommegang met kapellen ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën van ca. 1891. Gedurende WO I kent de kerk en kerkhof grote verwoesting. Pas in 1924-1925 wordt de kerk en het kerkhof opnieuw hersteld. Ook in WO II, in 1943 wordt de kerk verwoest. Het is niet onwaarschijnlijk dat ook de kapellen op dat moment in meer of mindere mate deel hebben in de schade. Opnieuw gebeurt een heropbouw in de periode 1947-1950.¹² Op basis van voorgaande is het niet onwaarschijnlijk dat ook de kapellen 2x hersteld of heropgebouwd werden.

De overwegend matig tot goed bewaarde, 40 tot 60cm diepe funderingen van de kapellen vertonen alvast geen éénduidig beeld en getuigen niet van een éénduidige aanpak inzake de bouw van deze funderingen. Enkel de kapelfundering in werkput 5 vertoont een éénvormige, mooi gemetste fundering in gele baksteen (21x9x5,5cm) tot 54cm onder maaiveld. Er lijkt wel een bouwnaad aanwezig tussen S2 en opstand S1. In werkput 1 is er een gelijkaardig beeld maar lijkt er helemaal onderaan fundering S35 nog een baksteenrij bewaard van een oudere fundering (S36). Alle andere funderingen vertonen in meer of mindere mate bouwnaden of faseringen in hun opbouw die wellicht te linken zijn aan restanten van hun tijdens de Wereldoorlogen verwoeste voorgangers.

De huidige kapellen in opstand dateren wellicht van de bouwcampagne van 1947-1950. De kapelfundering in werkput 4, waar de opstand duidelijk deels niet gefundeerd is en op de teelaarde rust, maakt duidelijk dat de oudere funderingen (deels) hergebruikt werden. Waar mogelijk werd de opstand gewoon op de oudere fundering gebouwd. Dit is duidelijk zichtbaar in werkput 5 maar ook in werkput 4. In die laatste werkput werd de kapel in opstand deels over de oudere fundering S2 gebouwd. Het is onduidelijk of de positie van de kapel op die manier verschoven is t.o.v. de voorganger, of dat de kapel verbreed werd. In de kapelfundering in werkput 7 lijkt eenzelfde beeld (een verschuiving opstand-fundering) zichtbaar maar daar werd uiteindelijk tot nog een extra fundering S25 tegen de oudere fundering S24 gemetst. Dit is, hoewel minder duidelijk, ook het geval in werkput 3 waar fundering S2 is gebouwd tegen fundering S47.

In werkputten 2 en 6 (resp. S40 en S45) zit ook schijnbaar afbraakpuin van de oudere kapel vervat/gerecupereerd in de fundering. In werkput 6 is er, naast een zichtbare bouwnaad, ook een lichte afwijking in de oriëntatie tussen S20 en S19. Het is duidelijk dat deze twee funderingsfases teruggaan op twee verschillende kapellen.

Algemeen lijkt de mooi afgewerkte fundering in de werkputten (S2, S19) wellicht te linken aan de heropbouw van 1924-1925. De oudere fase, sporadisch bewaard in de werkputten, lijkt dan deel van de oorspronkelijke fundering uit 1891. Met dit in gedachten zijn in tabel 2 de muurfunderingen per werkput gelinkt aan de historisch gekende restauratiecampagnes.

¹² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/91342>

7.2. Opbouw voorhof

Binnen de werkputten tegen de kapelfunderingen getuigen werkputten 3, 5, 6 en 7 (resp. P2, 6, 8 en 10) van diepgaande uitgravingen. De opgravingsvlakken van het NDO uit de jaren 1980 (Figuur 35) lijken zich niet tot tegen de kapellen te situeren waardoor er niet gedacht wordt dat deze de oorzaak zijn. Bijkomend kent het profiel P2 uit werkput 3 (met pakketten S4, 5 en 6) een gelijkaardig beeld als profiel P10 in werkput 7 (pakketten S29, 31 en 32). Het lijkt alsof beide te linken zijn aan dezelfde activiteit. Werkput 7 situeert zich echter duidelijk buiten de opgravingsvlakken van het NDO, werkput 3 situeert zich dicht bij één van de opgravingsvlakken.

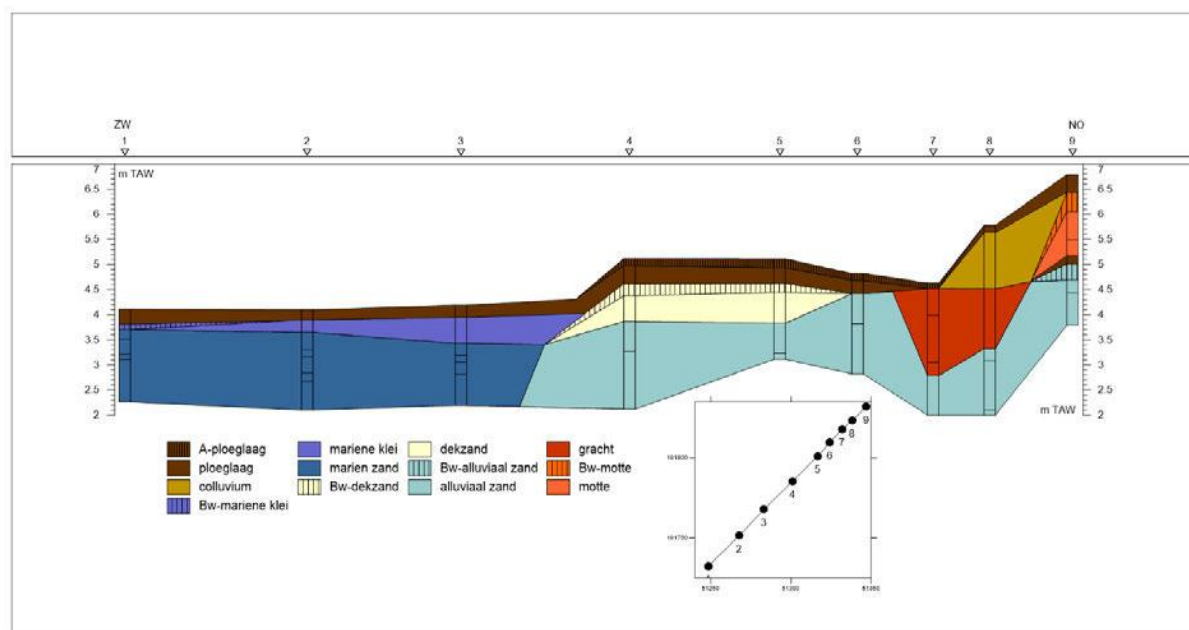
In werkputten 1 en 2, gelegen binnen het huidige kerkhof, was de diepte van de uitgraving slechts 50cm onder het maaiveld. Er werden geen sporen van oudere begravingen aangetroffen en de uitgraving bleef beperkt tot de bovenste ophoging van het voorhof.

In werkputten 4 en 5 is een uitgraving S3 zichtbaar (resp. P4 en 6) die te linken lijkt aan de aanleg van kapelfundering S2

Algemeen zijn de dimensies van de werkputten tegen de kapelfunderingen echter te klein om éénduidige interpretaties te kunnen geven omtrent de opbouw van het voorhof. Dit is echter niet het geval met werkput 8 tegen het voormalige toiletgebouw, waar een diepte tot ca. 2,70m onder het maaiveld kon bereikt worden. Het noordelijke profiel P11 liet toe een beter zicht te krijgen op de bodemopbouw op die locatie. Onder de graszoden situeerden zich 2 ophogingslagen S13 en S14. De sterke helling van S14 maakt duidelijk dat de opwerping van dit pakket het voorhof op deze locatie naar het westen toe vergrootte. Pakket S14 dekte zelf een colluviumpakket S15 af. Uit dit pakket S15 werd nog een fragment faience aangetroffen dat vanaf de 19de eeuw wordt gedateerd. Onder S15 situeert zich vanaf ca. +5m TAW een zandleempakket met roestvlekjes dat als de aanzet van de moederbodem wordt geïnterpreteerd. Op dit niveau begon ook het grondwater op te komen.

Profiel P11 lijkt een iets ander beeld te geven dan boring 9 dat werd uitgevoerd binnen het syntheseproject omtrent mottekastelen in Vlaanderen.¹³ Boring 9 situeert zich op de ZW eveneens op de rand van het huidige voorhof maar aan de zuidwestelijke zijde. Binnen deze boring bestaat de bodemopbouw echter uit een ploeglaag, een verweerde B-horizont, de ophoging van het voorhof, de oude ploeglaag en het natuurlijke alluviale zand (Figuur 82).

¹³ HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, p. 622.

Figuur 105: Terreindoorsnede van de Hoge Andjoensite op basis van de landschappelijke boringen in het kader van het syntheseproject “Is het gras groener aan de andere kant van de heuvel? De studie van mottekastelen vanuit landschappelijk en beheersmatig perspectief” (© HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023, p. 622).

7.3. Onderzoeksvragen

Hieronder worden de vooraf gestelde onderzoeksvragen opnieuw aangehaald en beantwoord. Deze zijn immers het criterium om te bepalen of het onderzoek al dan niet als volledig afgerond mag worden beschouwd. De funeraire onderzoeksvragen worden hier echter niet opnieuw hernomen aangezien deze, door ontbreken van enige begravingen, niet relevant zijn.

BOUWKUNDIG

- *Hoe diep zijn de funderingen van de kapellen en het voormalig toiletgebouw? Wat is de toestand? Hoe zijn deze opgebouwd? Is er sprake van bouw- en herstelfasen? Vallen deze te linken aan de huidige stand van kennis met betrekking tot de bouwgeschiedenis van de ommegang ?*

De bakstenen funderingen van de kapellen gaan 50 tot 76cm diep onder het maaiveld. De fundering van het voormalige toiletgebouw gaat tot ca. 80cm onder het maaiveld. De bewaring van de funderingen is over het algemeen matig tot goed. Enkel in werkput 4 (P3) was de opstand van de kapel niet gefundeerd over een breedte van 60cm vanaf de hoek. De historische info hint naar 3 restauratie/bouwcampagnes waarvan vermoed kan worden dat de kapellen hierbij betrokken waren. Het gaat om 1891, moment waarop de ommegang met kapellen zou zijn ingericht, de campagne van 1945-1925 na WO I en de campagne van 1947 – 1950 na WO II. Binnen de blootgelegde kapelfunderingen zijn effectief bouwfasen waarneembaar. In tabel 2 is gepoogd deze te linken met de gekende bouw/restauratiecampagnes.

- *Zijn er andere archeologische sporen (muren, vloeren, grondsporen, ...) waarneembaar die meer inzicht verschaffen in de (bouw)geschiedenis van de kapellen en het voormalige toiletgebouw ? Zo ja, wat is hun functie en datering?*

Er werden geen andere sporen aangetroffen die meer inzicht verschaffen in de bouwgeschiedenis van de kapellen of het voormalige toiletgebouw. In profielen P4 en 6 (resp. werkput 4 en 5) werd wel een pakket S3 aangetroffen dat mogelijk te linken valt aan de aanleg van fundering S2 waarvan vermoed wordt dat deze te linken is aan de restauratiecampagne van 1924-1925.

- *Zijn er oudere sporen en resten aanwezig die ons vertellen over de oudste geschiedenis van de kerk en mogelijk een houten voorganger van de huidige kerk?*

Neen, dergelijke sporen werden niet aangetroffen.

OVERIGE

- *Hoe ziet de bodemopbouw er binnen het plangebied uit? Zijn er sporen van ophoging/nivellering waarneembaar?*

De werkputten tegen de kapellen waren slechts 50 tot 70cm diep waardoor zij weinig zicht gaven op de bodemopbouw binnen het voorhof. Wel is duidelijk dat er sporen van uitgraving zichtbaar waren. Binnen werkput 8 werden wel duidelijke ophogingspakketten aangetroffen (S13 en S14). Deze dekten zelf een colluviumpakket S15 af dat rustte op de natuurlijke bodem.

- *Zijn er onder het pakket behorend tot de religieuze ingebruikname van het terrein sporen en resten bewaard gebleven uit oudere periodes?*

Binnen de zone van begraving (werkputten 1 en 2) werden geen sporen aangetroffen van oudere periodes. Hierboven waren de uitgravingen niet diep genoeg (slechts 50cm).

- *Zijn er sporen en resten uit de steentijd, Romeinse tijd of vroege middeleeuwen aanwezig? Wat is hun aard?*

Niet van toepassing.

- *Kunnen deze sporen en resten gekoppeld worden aan de site Hoge Andjoen? Sluiten deze aan bij de reeds gekende archeologische en historische gegevens?*

Niet van toepassing.

- *Wat leren de resultaten ons over de dorpsgeschiedenis van Werken?*

De resultaten geven geen extra informatie of informatie die de bestaande kennis van de site, of meer algemeen de dorpsgeschiedenis van Werken, zouden beïnvloeden. Wel is duidelijk dat het voorhof ter hoogte van de ommegang toch enkele grootschalige en diepgaande uitgravingen

(minstens 70cm) heeft gekend die niet allemaal per se te linken zijn aan de opgravingen van het NDO uit de jaren 1980.

7.4. Belang en waardering

7.4.1. Aard van de potentiële kennis

Het uitgevoerd archeologisch onderzoek maakt duidelijk dat er binnen de bodemopbouw op de rand van het voorhof reeds enkele grote uitgravingen gebeurd zijn ter hoogte van de kapellen. Echter, ter hoogte van het voormalige toiletgebouw waren dergelijke uitgravingen niet zichtbaar en was de bodemopbouw intact. Het is duidelijk dat het archeologisch potentieel van het mottevoorhof ongewijzigd blijft.

7.4.2. Waardering

De blootgelegde funderingen verkeren alle in matig tot goede staat. Hierbij is ook duidelijk dat bepaalde delen van de funderingen tot een oudere fase behoren dan de huidige opstand.

De bodemopbouw binnen de motteheuvel is op basis van de resultaten uit werkput 8 intact te noemen. Enkel ter hoogte van de kapellen lijken zich enkele grotere, minstens 70cm diepe uitgravingen te manifesteren. De oude afgedekte bodem werd echter nergens bereikt zodat het potentieel van het voorhof ongewijzigd blijft.

7.4.3. Kader voor exploitatie voor potentieel op kennisvermeerdering

Bedoeling van het uitgevoerde onderzoek was een waardering van de verschillende funderingen en direct ook een beter beeld te bekomen van de bodemopbouw binnen het voorhof. De diepte van de werkputten tegen de kapellen was onvoldoende om vlakdekkend het relevante archeologische niveau te bereiken. Ter hoogte van werkput 8 kon echter wel de bodemsequentie gevolgd worden waarbij duidelijk was dat deze intact was. Het hoge potentieel op kenniswinst binnen deze site bij verder onderzoek blijft bestaan.

Indien in de toekomst verder invasieve bodemingrepen worden gepland is het nodig rekening te houden met de bevindingen van dit onderzoek. Verder onderzoek binnen de site kan verder helpen tot een beter inzicht in de ruimtelijke en chronologische evolutie van het voorhof. Daarom wordt geadviseerd om bij verdere bodemingrepen, zoals ook voor deze fase is gebeurd, de uitgravingen steeds te laten uitvoeren en registreren door een archeoloog alvorens de verdere werken te vervolgen.

8. SAMENVATTING

In het kader van de restauratie- en herstellingswerken aan enerzijds de kapellen van de ommegang rond de kerk te Werken en anderzijds het voormalige toiletgebouw, werd door de gemeente een funderingsonderzoek uitgevoerd. Doel was een beter zicht te verkrijgen op de restauratieopties. In het kader hiervan werden op 22 en 23 april 2025 8 onderzoeksputten aangelegd. Gezien de historische waarde van de site werden deze putten door een erkend archeoloog uitgevoerd en opgevolgd.

Onderhavig verslag is het eindverslag na uitvoering van de archeologische werken waarbij de resultaten worden voorgelegd.

De blootgelegde bakstenen kapelfunderingen verkeren alle in matig tot goede staat en gaan 50 tot 76cm diep onder het maaiveld. De fundering van het voormalige toiletgebouw gaat tot ca. 80cm onder het maaiveld. Enkel in werkput 4 (P3) was de opstand van de kapel niet gefundeerd over een breedte van 60cm vanaf de hoek. De historische info hint naar 3 restauratie/bouwcampagnes waarvan vermoed kan worden dat de kapellen hierbij betrokken waren. Het gaat om 1891, moment waarop de ommegang met kapellen zou zijn ingericht, de campagne van 1945-1925 na WOI en de campagne van 1947 – 1950 na WOII. Binnen de blootgelegde kapelfunderingen zijn effectief bouwfasen waarneembaar en is getracht deze te linken aan de historisch gekende bouw/restauratiecampagnes.

Vanwege de beperkte dimensies van de werkputten tegen de kapelfunderingen gaven zij weinig zicht op de bodemopbouw binnen het voorhof. Wel is binnen deze werkputten duidelijk dat er sporen van uitgraving zichtbaar waren en dat dus lokaal de bodemopbouw niet meer intact is. Werkput 8 was wel dermate groot en diep (2,80 x 2,20 x 2,70m) dat een duidelijk zicht op de bodemopbouw mogelijk was. In profiel P11 werden duidelijke ophogingspakketten aangetroffen (S13 en S14) waarbij S14 een sterke helling vertoonde wat aantoont dat het opwerpen van dit pakket het op voorhof op die locatie duidelijk vergrootte. In S14 was een afvalkuil S16 gegraven met materiaal uit de 19de eeuw. S14 dekte zelf een ca. 1,6m dik colluviumpakket S15 af dat op zijn beurt rustte op de natuurlijke bodem. Uit het colluviumpakket werd een fragment faience gerecupereerd dat evneens gedateerd wordt vanaf de 19de eeuw.

Bovenstaande maakt duidelijk dat, hoewel lokaal, ter hoogte van de kapellen reeds diepere uitgravingen (minstens 70cm) zichtbaar zijn, de bodemopbouw alvast ter hoogte van het toiletgebouw nog volledig intact is. Indien in de toekomst verder invasieve bodemingrepen worden gepland is het daarom nodig rekening te houden met de bevindingen van dit onderzoek. Verder onderzoek op de site kan nog steeds verder helpen tot een beter inzicht in de ruimtelijke en chronologische evolutie van de site. Daarom wordt geadviseerd om bij verdere bodemingrepen, zoals ook voor deze fase is gebeurd, de uitgravingen te laten uitvoeren en registreren door een erkende archeoloog alvorens de verdere werken voort te zetten.

9. BIBLIOGRAFIE

9.1. Literatuur

DOBBELAERE M., 2022. Restauratieve visie en aanpak, Gentbrugge. (niet uitgegeven)

DE MEULEMEESTER J., VANTHOURNOUT C., 1984. Het voorhof van de “Hoge Andjoen” – motte te Werken. In: *Conspectus 1978, Archaeologica Belgica 258*, Brussel, pp. 112 - 117.

DE MEULEMEESTER J., VANTHOURNOUT C., 1985. Het voorhof van de “Hoge Andjoen” – motte te Werken. In: *Archaeologica Belgica 1/2*, Brussel, pp. 95 - 98.

DE MEULEMEESTER J., VANTHOURNOUT C., 1986. De “Hogen Andjoen” – motte te Werken (gem Kortemark). In: *Archaeologica Belgica 2/1*, Brussel, pp. 105 - 108.

HERREMANS D., CRUZ F., STORME A., et al., 2023. Is het gras groener aan de andere kant van de heuvel? De studie van mottekastelen vanuit landschappelijk en beheersmatig perspectief, SYNTAR 017, vanaf p. 616.

9.2. Internetbronnen

- <http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/>
- <http://inventaris.onroenderfgoed.be>
- <http://www.cartesius.be/CartesiusPortal/>
- <http://www.geopunt.be/>
- <http://www.ngi.be/topomapviewer/>
- <https://cai.onroenderfgoed.be/>
- <https://www.dov.vlaanderen.be/>
- <https://id.erfgoed.net/themas/14743>
- <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301676>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/91342>

10. BIJLAGEN

Bijlage 1: Projectie LBO en NDO en proefputten op GRB

Bijlage 2: Proefputten en profielen op GRB

Bijlage 3: Hoogtes op GRB

Bijlage 4: Sporenlijst

Bijlage 5: Inventarislijst

Bijlage 6: Fotolijst

Meer informatie is tevens beschikbaar via het digitale registratiesysteem:

<https://apps.monument.be/web/monument/archeologie/public/home/home?globals=%7B%22ProjectId%22%3A%222773dbbe-7e98-4c42-9365-b26000f409bc%22%7D¶meters=%7B%7D>